

Hatvanéves a VINITI – és a jövő?

SONNEVEND Péter

Bevezetés

Ötven évvel ezelőtt világszámnak számított a *VINITI*, a Szovjetunió központi tudományos és műszaki információs intézete (1952-től: *Institut naucsnoj informacii*, majd 1955-től 1992-ig *VINITI: Vszeszojuznij institut naucsnoj i tehniczeszkaj informacii*; a Szovjetunió felbomlása után a rövidítés marad, az új feloldás viszont *Vszerosszjjszkij institut naucsnoj i tehniczeszkaj informacii* lett). 1957 decemberében a *Life Magazine* hasábjain nyugati szaktudósok oldalakon át áradoztak a világ legnagyobb és legkorszerűbb ilyen intézményéről.¹

2012-ben, mikor az intézet 60 éves lett, egyik vezető munkatársa hosszan sorolta mind nyilvánvalóbb gyengeségeit: egyre kevesebb a bejövő (főleg külföldi) információforrás, hatvan év körüli a korábbi létszám harmadára csökkent munkatársi gárda átlagéletkora is, lassan elfogynak a felhasználók és a bevételek.²

Áttekintésünk a tanulságos történet főbb tényezőire igyekszik rámutatni, korántsem ígérve teljességet vagy tévedhetetlenséget. Szeretnénk érzékelteni a keletkezést, a csúcspontra jutást, a megingás és a lassú lecsúszás

paradigmatikusnak tűnő mozzanatait. Forrásaink nyilván nem minden téren teljesen kielégítőek, de talán elégségesek e kitűzött feladat korrekt elvégzéséhez.

A történet elválaszthatatlan a háború után bipolarissá váló világ egyik nagyhatalmának még nagyobb történetétől, attól, hogy a világűrbe először kijutó Szovjetunió 1991 végén magától szétesett, s az elmúlt két évtizedben – minden gazdasági (rész)siker mellett is – nem sikerült visszazereznie korábbi globális jelentőségét. Sőt, számos paraméter szerint Kína és mások is fokozatosan leghagyhatják.

Helyünk nincs e nagyobb történet megvilágításhoz, így csupán két tényezőt érdemes megemlítenünk:

- ⊙ egyetlen hatalom sem lehet hosszabb távon életképes, ha minden döntés legfölül, néha egyetlen ember kezében születik, az ország polgárai pedig a mindent átható diktatúra viszonyai közt hallgatásra és végrehajtásra ítélt porszemek („hol zsarnokság van, ott zsarnokság van”, cop. by Illyés Gyula),
- ⊙ következőképp a verseny teljesen eltűnik mint rendszeridegen elem, amiből az is következik, ha a „mindenható” hatalom valakinek erőforrásokat és feladatot stb. adott, akkor az illető (és intézménye) akkor is „működik”, amikor az már rég tetszhalottá vált.

A kezdetek

A háború nagyon felértékelte az információ szerepét. Izgalmas feladat lenne egyszer áttekinteni, mi mindent köszönhet szakmánk a háború alatti és utáni fejlesztések (és nem utolsósorban a szellemi felderítés, az intelligence service) technikáinak és szakembereinek.³ Egy példa, csupán érzékeltetésül: *Vannevar Bush*-ről (1890–1974) itthon is illik annyit tudni, hogy 1945-ben publikálta *As we may think* (Ahogy talán majd gondolkodunk) című korszakalkotó dolgozatát, mely a későbbi World Wide Web működési elvei felé mutat. Bush ugyanakkor nem más, mint az amerikai atombomba előállítására irányuló

Manhattan-projekt felelős vezetője 1941-től, és aki 1944 végén javasolta Roosevelt elnöknek a National Science Foundation létrehozását, amelynek később vezetője is lett.⁴

1948-ban az angol akadémia, a Royal Society közel tíz napos monstre konferenciát tartott a tudományos tájékoztatás valamennyi érdemi kérdéséről (ld. a 6. jegyzetpontban: McNinch, 1948).

A mai OMIKK egyik jogelődje, a Műszaki Dokumentációs Központ és Központi Technológiai Könyvtár 1949 szeptemberében jött létre.

A Szovjetunió Tudományos Akadémiájának 1952-i plenáris ülésén az új elnök, *A. N. Neszmejanov* (1899–1980, kémikus, a SZUTA elnöke 1951–1961 között, 1951 előtt a Lomonoszov Egyetem rektora) azt javasolta, hogy a tudomány központosított ellátása érdekében olyan intézményeket kell létrehozni, mint egy nagy teljesítményű technikával ellátott számítóközpont, valamint egy tudományos tájékoztatási intézet. Az év közepén már minisztertanácsi határozat döntött utóbbi, a leendő VINITI megvalósításáról.

A VINITI fejlődése, virágkora (1953–1977)

A VINITI a természet- és műszaki tudományok terén volt illetékes, más szakterületi irányokban csak esetlegesen terjeszkedett. A társadalom- és humán tudományok információs központját, az INION-t – a korábbi társadalomtudományi alapkönyvtár bázisán – nagyjából húsz évvel később hozták létre, ugyancsak a Szovjet Tudományos Akadémia (SZUTA) keretében.⁵

A következőkben a fontosabbnak ítélt adalékokat gyűjtjük csokorba (a fontosabb források ehhez és a következő fejezethez időrendben a 6. jegyzetpontban).

1977-ben a VINITI igazgatóhelyettese, *A. I. Csernűj* foglalta össze a 25 év alatt megtett utat és a további jövő kilátásait (ld. Csernűj, TMT, 1979. az 6. jegyzetpont alatt).

A VINITI létrehozásakor négy fő feladatot tűz-

tek ki eléje:

- ⊙ a tájékoztatási módszerek fejlesztését,
- ⊙ a referáló folyóiratok (Referativnűj Zsurnal, továbbiakban: RZs) szerkesztését és kiadását „azzal az igénnyel, hogy rendszeres és kimerítő áttekintést adjon 1953-tól kezdve a világ fizikai, matematikai és kémiai szakirodalmáról, 1954-től kezdve pedig a biológia, földtan és a műszaki tudományok és a technika egyes ágairól”,
- ⊙ más tájékoztatási kiadványok (bibliográfiák, szemlék stb.) összeállítását és megjelentetését a hatásköri tudományterületek vonatkozásában,
- ⊙ fordítások és – konkrét igényre – cikkmásolatok szolgáltatását.

A teljes kiadványi spektrum a hatvanas évek második felére alakult ki az alábbi struktúrában:

- ⊙ bibliográfiai szint (szignálnaja informacija), 1967-ben 5, 1977-ben már 104 ismeretágban (ebből 41 a kémia és vegyipar, 13 a fizika, 16 a biológia stb. terén),
- ⊙ referáló szint (1977-ben: 26 összefoglaló sorozat, ezekből 148 részsorozat, továbbá 48 egyéb ismeretági sorozat). 1977-ben összesen 1,5 millió referátum készült és jelent meg. A kémiai és biológiai sorozatok kéthetente, a többiek havonta láttak napvilágot.

Az első negyedszázad legfőbb adatai a referálás terén:

Az első negyedszázadban tehát összesen csaknem 20 millió referátum látott napvilágot.

- ⊙ szemletanulmányok (itogi nauki i tyehnyiki) 1957-től: évente mintegy 80 szemletanulmány egy-egy tudomány(ág) legfontosabb fejleményeinek, eredményeinek áttekintése céljából,
- ⊙ tömörítések (ekszpressz informacija), 1955-től mind több ismeretágban, 1977-ben már 72 sorozatban, havonta négyyszer. Viszont ez utóbbit fokozatosan vissza kellett fejleszteni azután, hogy a Szovjetunió 1973 májusában csatlakozott az 1952-es genfi egyetemes szerzői jogi egyezményhez: így 1978-ban már csak 32 sorozat látott napvilágot.

Fentiekén kívül a VINITI referáló lyukkártyákat is adott ki 1965-től kezdődően (207x147 mm méretű peremlyuk-kártyák, az adatmezőkben az ETO-jelzet, tematikai és bibliográfiai ismérvek stb.).

1964-ben kezdtek el a szerves fluorvegyületek információs rendszerének a kiépítését (80 oszlopos fénylyuk-kártya segítségével). 1977-ben 2000 keresőprofil alapján készítettek ebből szét-sugárzó tájékoztatást (SDI).

1961-ben a VINITI keretében létrejött egy Műszaki Tervező Iroda, amely a legkorszerűbb eszközök (számítógép stb.) és eljárások kísérleti példányainak előállítására volt hivatott. 1970-ben azonban, arra hivatkozva, hogy az ipar majd/

	1953	1960	1965	1970	1977
Összesen (ezer)	13	658	808	1000	1149
Ebből kiemelték:					
automatika, rádióelektronika	-	49	64	85	66
biológia	-	120	124	148	210
fizika	-	34	45	65	76
gépgyártás	-	28	36	40	39
kémia	10	110	169	237	269
matematika	0,5	15	17	26	33
Kumulált összes, előző években megjelentekkel együtt, azaz göngyöltve	13	2739	6209	10 759	18 300

már megoldja a kérdést, az irodát megszüntették, jóllehet számos ígéretes gépet tudott addigra felmutatni.

A VINITI szolgáltatásai rendkívül olcsók voltak, így 1977-ben előfizetők száma elérte a félmilliót (ráadásul az egyéni előfizetők az intézményi ár feléért vehették meg a kívánt szolgáltatást). A VINITI kémiai szolgáltatása jóval olcsóbb ekkor, mint a *Chemical Abstracts*.

1959-ben megkezdődött a magas szintű szakemberek (doktorok, szovjet kifejezéssel: kandidátusok) képzése. Másfél évezed alatt közel 270 fő fejezte be tanulmányait, s 107 eredményesen meg is védte disszertációját. Emellett rövidebb – egy-két hónapos - szaktanfolyami képzést is biztosítottak több ezer érdeklődő szakember számára.

Megtorpanás és hanyatlás

Csernűj 1977-es évfordulós írása (a Tudományos és Műszaki Tájékoztatásban 1979-ben jelent meg) közli, hogy 1970-ben „*határozták el egy nagy, integrált, automatizált információs rendszer létrehozását a VINITI-ben*” (ASZSZISZTENT): ennek a szerző megfogalmazása szerint „*fő célja korántsem az információs kiadványok szerkesztésének automatizálása*”, ám pár sorral lentebb „*alapvető célként*” mégis épp ezt fogalmazza meg.

A rendszer keretében három fejlesztési szakaszt határoztak meg:

- ⊙ az első (1971–1975): Minszk-típusú számítógépek felhasználása, e szakasz eredményeként 1976-ban a „*automatizáltan előállított kiadványok*” aránya elérte az összes egyhatodát (terjedelmi szempontból). Csernűj szerint a rendszer e szakasza csak 1980-ig működik, addigra az arány akár az egyharmadot is eléri,
- ⊙ a második szakasz: 1976–1980, korszerű számítógépek felhasználása,
- ⊙ a harmadik szakasz 1980-tól: „*a rendszer és környezetének továbbfejlesztése táv-adatfeldolgozási eszközökkel*”. Hogy mire – és

mikor! – lehet számítani, arra a szerző nem tért ki.

A VINITI 1977-ben másfél tucatnyi szakterületen állított elő „*gépi adattárakat*” (automatika és telemechanika, biokémia, biofizika, rádiótechnika stb.). Ezek együttesen „*mintegy 450 ezer dokumentum adatait*” tartalmazták, ám „*1980-ig az adattárak többsége nem fogja tartalmazni a dokumentumok annotációit és referátumait*” (vagyis lényegében bibliográfiai adatbázisok maradnak). Az intézmény egyik – nem mellékes – célja az volt, hogy „*minél előbb elkezdődjön olyan adattárak előállítás, amelyek témaköre és minősége megfelel a KGST-tagországok által tökéletes országokból beszerzett gépi adattáraknak*”. Az volt a remény, hogy a KGST tudományos és műszaki információs rendszere (NTMIR - Nemzetközi Tudományos és Műszaki Információs Rendszer) képes lesz integrálni a tagországok analóg rendszereit. Erre nem került sor, a nyolcvanas évek már a hanyatlás időszaka volt egyre több területen, s ez alól nem kivétel a szakirodalmi tájékoztatás sem. Összevetésül: a CAS 1980-tól terjesztette a CAS Online szolgáltatást.

Giljarevszkij 1998-as előadása szerint (Giliarevskii, 1999) 1,3 millió új dokumentumot dolgozott fel a VINITI 1990-ben. Összesen 241 féle adatbázist állított elő:

- ⊙ ezek közül 42 adatbázis bibliográfiai adatokat tartalmazott (325 ezer dokumentumról),
- ⊙ míg referáló szolgáltatást nyújtott 198 adatbázis (957 ezer dokumentum feltárásával).

Tehát az éves referáló feltárás az 1977-es 1,15 millióról ekkorra mintegy 0,2 millióval csökkent. Ugyancsak 1990-ben a retrospektív adatbázisok összesen 10 millió dokumentumról tájékoztattak (1981–1990). Ám – ezt is Giljarevszkij tárja eléünk – a nagy kapacitású mágneslemezek híján a közvetlen hozzáférést csupán a teljes állomány 0,1%-hoz (!) tudták biztosítani. A másológépek iránti igényt széles körben nem tudták – nem akarták? – kielégíteni: ezért a tájékoztatási intézmények körében is négy-öt hónapig (!) tartott a felhasználónak szükséges másolatok elkészítése. Eközben a nagyhatalmú szovjet „OMFB” már 55 – újabb és újabb rendelkezéseket tartalmazó

– dokumentummal szabályozta (agyon) a tájékoztatási intézmények működését.

Vaszilcsikov és szerzőtársai azt írták 1988-ban, hogy a SZUTA Természettudományi Könyvtára (Biblioteka Esztesztvennüh Nauk, BAN) 1985-től jutott el távhozzáféréssel a VINITI adatbázisaihoz. Viszont a kutatók nem voltak elégedettek azzal, hogy a VINITI adatbázisai jóval később jutnak el a BAN-ba, mint az eredeti kiadványok, amelyekből hagyományos úton lényegében már ki tudták elégíteni igényeiket.

A VINITI szakfolyóirata, a Naucsno-tyehnyicseszka informacija (1. szerija) 1988. májusi száma közölt először cikket (Zaharov – Levner, 13–15. p.) a személyi számítógép felhasználásáról a könyvtári-információs technológia keretében.*

A hetvenes évek vége felé a VINITI „*információs kiadványaiban feldolgozott publikációknak 50%-a kb. 3000 tudományos-műszaki folyóiratban jelenik meg*”, ezért terveik szerint a három ezer folyóirat cikkeiről mikromásolatokat lehet majd kapni a KGST-ben (mintha nem létezne az 1973-as csatlakozás a nemzetközi szerzői jogi rendszerhez?). 1976-ban egyébként közel kétmillió cikkről készített az intézet másolatot, a megrendelések „42%-át húsz napon belül teljesítették”. Mi tartott húsz napig, s a fennmaradó közel 60%-ot vajon mikor küldték el? Egy hónap múltán az igény kialudhatott...

Csernűj évfordulós (1977) összefoglalásának legmeglepőbb adatközlése, hogy a szolgáltatások talán legfontosabbikát, a szelektív információterjesztést (SDI) csupán a SZUTA rendes és levelező tagjai számára biztosították. Vagyis félmillió előfizető a referáló és egyéb kiadványokra, s ennek egy-két ezreléke kaphatott minőségi („retrospektív”) információkeresési szolgáltatást.

Érdemes megemlíteni, hogy a CA Service (CAS) 1966-ban kezdte el a számítógépes feldolgozást, 1980-ban pedig megindult a CAS ONLINE,

mely lehetővé tette felkészült információs szakemberek számára a CAS Registry adatbázisban történő keresést (ld. <http://www.cas.org/about-cas/cas-history>). A CAS referátumainak számítógéppel történő előállításáról már 1975-ös szakcikk számolt be (Pollock – Zamora).

Idehaza az OMIKK mint a számítástechnikai szempontból legjobban felszerelt könyvtár (információs központ) 1980-tól kezdte az online adatbázis-használatot:

- © 1980. június 6-án létrejött az első online kapcsolat az MTA-SZTAKI-n keresztül a bécsi INIS-központtal,
- © 1980. november 3-5. között kísérleti online kapcsolatot hoztak létre az OMKDK és az NTMIK között,
- © 1982-ben pedig megindult a Data Star és a Lockheed-DIALOG adatbázisból az online szolgáltatás,
- © 1986-ban „jelentősen megnő az STN-hálózaton elérhető adatbázisok száma,
- © 1986-os hír: rendszeres online keresés indult VINITI-adatbázisokból Helsinkiben. (<http://www.omikk.bme.hu/tudtort/29/fejezet-5.html>)

A VINITI fenntartója eleinte a Szovjetunió Tudományos Akadémiája, majd az akadémiahoz csatlakozott a sokkal nagyobb súlyú, közvetlenül a Minisztertanácshoz tartozó – tudományos és műszaki állambizottság (Goszudarsztvennűj komityet po nauke i tyehnike, távoli analógia a hajdani OMFM itthon). A Szovjetunió megszűnése óta a fenntartó a jogutód Oroszországi Tudományos Akadémia (Rosszijkaja Akadémija Nauk, RAN).

Az Oroszországi Föderáció kormánya 1997. évi 950. sz. (VII. 24.) határozatával jóváhagyta a tudományos és műszaki információs rendszer téziseit: ennek értelmében a VINITI megőrizte vezető pozícióját. Később a FÁK-államok együttműködése keretében „bázisintézmény” rangot kapott.

* Személyes adalék: családommal 1985 nyarán járhattunk először az NSZK-ban, s az alkalmat felhasználva sikerült egy Commodore-64-es gépet beszerezniük, amelyen tizenéves fiaink azonnal mesterkedni kezdtek. Ma mindketten informatikusként keresik kenyerüket.

Vezetők

A hatvan évből több mint ötven két vezető nevéhez fűződik. Ez lehetne jó is, ám kérdés, hogy a „gyorsuló idő” világában, amikor minden – igények, technika, források, anyagi feltételrendszer és maga a társadalmi környezet – gyökeresen megváltozik, jóra vezet-e ez a túlzott „stabilitás”?

A két vezető:

- © *Alekszandr I. Mihajlov* (1905–1988), gépészmérnök, professzor, 1956-tól haláláig, tehát 1988 végéig (32 éven át) vezette az intézetet, hajdan alapvető összegző könyvek szerzője (mára ezek rég tudománytörténeté váltak), nemzetközi elismertségű (UNESCO, FID) és
- © *Jurij M. Arszkij* (1936-) geológus, RAN-levelező tag, 1993 óta igazgató, így épp 20 éve vezeti a VINITI-t, idén 77 éves.

Összegzés (kérdőjelekkel)

Az RAN központi lapja 2010-ben és 2011-ben is helyt adott a VINITI referáló lapjait bíráló írásnak. Mi következik ebből? Mai szlengben azt mondhatnánk, „helyzet” van. Elvben három forgatókönyv képzelhető el:

- © jelentősen átalakítják az intézet feladatkeretét, működési feltételeit, vezetését, vagyis mindent, s ezzel adnak egy (utolsó?) lehetőséget a megújulásra. Talán legvalószínűbbnek ez tűnik (megjegyzés: 1999-ben a VINITI munkatársai megfogalmazták a „specializált” portál-típusú szerepkört mint lehetséges vállalat – ld. Borsev és Giljarevszkij írását 1999/2000-ben),
- © megszűnik a VINITI mint államilag támogatott intézet, következésképp minden információt igénylő tudós vagy kollektíva találja meg a piaccgazdaságban a számára költséghatékony megoldást (ez is lehetségesnek tűnik),
- © egyelőre marad minden a régiben, a vegetálás folytatódik, mert a mamut fenntartó belső

tehetetlenségi ereje nem alkalmas előremutató döntés meghozatalára. (A nem ésszerű út a reális?)

Az kizárt, hogy a VINITI-t privatizálják: egyrészt senki nem venné meg, másrészt ez a döntés az orosz közélet számára a felső vezetés alkalmaságát kérdőjelezné meg.

Kívánatos lenne, hogy az érdekelt világhírű orosz természettudósok és mérnökök megtalálják a racionális és hatékony megoldást a VINITI jövőjét illetően. Ám a mai nemzetközi versenyben nehéz olyan megoldást találni, amelyre nincsenek eleve jól felkészült vetélytársak. Világszínvonalú szolgáltatást csak a világversenyben helytállni képes módon lehet teremteni. Oroszország tudományos potenciáljáról egy OECD-jelentés 1993-ban azt prognosztizálta, hogy a tudományos kutató-fejlesztők kétharmada fog kiválni a következő időszakban. Bármekkora volt is akkor a megdöbbenés, a késői elemzés (Ivanova, 2012) azt mutatja, hogy e személyi potenciál 300 ezer emberre, vagyis a korábbi 38%-ára csökkent.

Egy szintén friss adat szerint (Buszigina, 2012) 1,3 millió „orosz” kutató dolgozik külföldön (USA: 900 ezer, Izrael: 150 ezer, Kanada: 100 ezer, NSZK: 80 ezer stb.).

Az orosz publikációs termés a nemzetközi folyóiratokban (Kocemir, 2012) az ország 10–11. helyéhez elég a világversenyben (ráadásul Oroszország részaránya az összes elemzett publikációt tekintve a 2001-es csaknem 3%-ról tíz évvel későbbre 2% közelébe csökkent. Kína messze lehaladta Oroszországot e téren is (tíz év alatt 4,6-ról 13,6%-ra növelve részarányát).

Láthatóan nem az orosz tudományos tájékoztatás helyzete és jövője az igazi (meghatározó) kérdés, sokkal inkább az orosz tudományé általában.

Jegyzetek

1. WALLACE, Robert: A clearinghouse of information = Life, vol. 42. 1957. no. 25. 109–112. p. Az írás kiemeli, hogy a VINITI-ben 8000 természettudományos és műszaki folyóiratot dolgoznak fel (ebből 1400 az USA, 800 pedig Nagy-Britannia

- terméke). Viszont a Library of Congressbe csak 1200 orosz nyelvű folyóirat jár, s annak 30%-át fordítják több-kevesebb rendszerességgel angolra. Közel hasonló értékelések jelentek meg az Air Force Magazine 1957. 4., illetve a Biological Abstracts 1957. decemberi számában is. UMSTÄTTEN, Walter Zwischen Informationsflut und Wissenswachstum: Bibliotheken als Bildung- [und] Machtfaktor der modernen Gesellschaft című új könyvében (Berlin : Simon Verlag für Bibliothekswissen, 2009.) szintén összeköti e két eseményt (271. S.).
2. SHAMAEV, V. G.: VINITI's abstract journal „Fizika”: problems and solutions = Herald of Russian Academy of Sciences, vol. 81. 2011. no. 3. 321–326. p. – Orosz eredeti: ŠAMAEV, V. G.: Referativnyj žurnal „Fizika” VINITI: problemy i reseniâ = Vestnik Rossijskoj Akademii Nauk, 81. t. 2011. 5. no. 430–435. s.
Hosszabb változata: Referativnyj žurnal VINITI RAN i problemy informacionnogo obespečeniâ rossijskoj nauki. <http://trv-science.ru/2011/09/13/referativnyj-zhurnal-viniti-ran-i-problemy-informacionnogo-obespečeniya-rossijskoj-nauki/> (2013. 04.22.; másfél év alatt 100 ezer letöltés, ezzel a fizikusok által 25 éve, 1988-ban létrehozott folyóiratnak – *Troickij variant* – *Nauka* – máig a második leglátogatottabb közleménye.)
 3. Egy idevágó fontos tanulmánykötet ismertetését ld. <http://informationr.net/ir/reviews/revs222.html>
 4. GYÖRGY Péter: Memex – a könyvbe zárt tudás a 21. században. Bp.: Magvető, 2002. 220 p.
Az információtudomány és -technológia fejlődése, érdekes kronológia keretében:
<http://faculty.libsci.sc.edu/bob/istchron/ISCNET/ISCHRON.HTM>
 5. SONNEVEND Péter: A szovjet társadalomtudományi tájékoztatás új központjában = Könyvtári Figyelő, 1975. 3. sz. 327–329. p.
 6. Időrendben a legfontosabb felhasznált források:
McNINCH, J. H.: The Royal Society Scientific Information Conference, London, June 21 – July 2, 1948 = Bulletin of the Medical Library Association, 1949. no. 2. 136–141. p. <http://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC194801/>
A konferencia anyagai még 1948-ban napvilágot láttak 720 oldalon. A konferencia 2-ik szekciója foglalkozott a tudományos cikkek referálásával. Az előadók közt szerepelt J. Bernal (aki már 1945-ben is beszélt szakmai körökben a tudományos tájékoztatás fontosságáról). Közismert Bernal kitűnő kapcsolata a kommunista vezetőkkel (Sztálin, Mao-Ce-tung). B. Vickery évfordulós értékelésében kiemelte, hogy ekkor már működött az ENIAC, sőt a Manchester University is működőképes számítógépet konstruált (ld. alább: Vickery, 1998).
NESMEĀNOV, A. N.: Vstupitel'noe slovo /Predloženie sozdat' institut naučnoj informacii/ = Vestnik Akademii Nauk SSSR. 1952. 16. s.
Ob organizacii Instituta Naučnoj Informacii = Vestnik Akademii Nauk SSSR, 1952. no. 10. 92. s.
Rabote Instituta Naučnoj Informacii = Vestnik Akademii Nauk SSSR. 1955. no. 7. 102–103. s. (V Prezidiume Akademii Nauk SSSR.)
(Gy. P.) /Györe Pál/: Új referáló folyóiratok. Nyikityin, F. I. – Akadémiai Értesítő, 1955. 248–253. p. = Műszaki Könyvtárosok Tájékoztatója (a továbbiakban: MKT), 1956. 1. 50–52. p.
(Gy. P.): A tudományos tájékoztatás hatalmas központja. Beszélgetés Dmitrij Panov professzorral. – Új Idő, 1956. 32. sz. 27–29. p. = MKT, 1956. 3. (D. Panov ekkor a VINITI igazgatója.)
MIKHAILOV, A. I.: On the functioning of the All-Union Institute of Scientific and Technical Information of the USSR Academy of Sciences = Proceedings of the International Conference on Scientific Information, Washington, 16–21 November 1948. 511–522. p. http://www.nap.edu/openbook.php?record_id=10866&page=511
(Csak zárójelben: Mihajlov igazgató első idézete épp J. Bernaltól származik.)
VINCE Pálné: A VINITI 1964. évi új kiadványairól = Tudományos és Műszaki Tájékoztatás, 1963. 9–10. sz. 774–776. p.
MIHAJLOV, A. I. – ČERNYJ, A. I., – GILĀREVSII, R. S.: Informatika – novoe nazvanie teorii naučnoj informacii = Naučno-tehničeskâ informaciâ (továbbiakban: NTI), 1966. ser. 1. 12, 35–39. p.
Symposium on mechanized abstracting and indexing. UNESCO, 1966. – 51 p. <http://unesdoc.unesco.org/images/0001/000171/017147MB.pdf>
(Benne: A. I. Mihajlov és a VINITI munkatársainak két anyaga, 25–42. p.)
BUIST, E.: Soviet centralized cataloging: a view from abroad = Library Trends, July 1967. 127–141. p.
Szabó Gy. (Zsolkova, A. I.): A VINITI referáló folyóirata, mint szűk témára vonatkozó információforrás = Tudományos és Műszaki Tájékoztatás, 1967. 5–6. sz. 405–406. p.

GILLIES, Th. D.: Document serials, technical reports, and the national bibliography. In.: Serial Publications in large libraries. ed by W.C. Allen Usbana, [1970.] 1969. 146–160. p

<https://www.ideals.illinois.edu/bitstream/handle/2142/1576/Gillies146160.pdf?sequence=2>

MIKHAILOV, A. I. – GILJAREVSKIJ: An introductory course on informatics/documentation. UNESCO COM/WS/47. 1971. – 208 p. (Osnovy informatiki. Moskva: Nauka, 1968. – 766 s. összefoglalása)
<http://unesdoc.unesco.org/images/0000/000006/000676eb.pdf>

Katalog informacionnyh izdaniy VINITI / glav. red. A. I. Mihajlov ; [izd.] Gosudarstvennyj komitet Soveta ministrov SSSR po nauke i tehnikе, Akademiâ nauk SSSR. Moskva: VINITI, 1975. – 386 s.

POLLOCK, J. J. – ZAMORA, A.: Automatic abstracting research at Chemical Abstracts Service = Chemical Information and Computer Sciences, vol. 15. 1975. no. 4. 226–232. p.

MIHAJLOV, A. I.: A VINITI szerepe a mérnökök és kutatók információellátásában = Tudományos és Műszaki Tájékoztatás, 1976. 2. sz. 59–62. p.

MIHAJLOV, A. I. – ČERNYJ, A. N. – GILJAREVSKIJ, R. S.: Issledovaniâ po informatike v SSSR (1968–1977 gg.) = NTI, ser. 2. 1977. 11–12. no.

MIHAJLOV, A. I. – TARASZOV, E. V. – KULEBJAKIN, A. Z.: Automatizált tudományos-műszaki információs központok hálózatának kiépítési elvei = Tudományos és Műszaki Tájékoztatás, 1978. 9. sz. 401–412. p.

CSERNÜJ, A. I.: Az Össz-szövetségi Tudományos és Műszaki Információs Központ – VINITI. Eredmények, feladatok és a jövő távlatai. Ford. Kertész József = Tudományos és Műszaki Tájékoztatás, 1979. 3. sz. 97–113. p. (Eredeti orosz: NTI, 1977. 1. ser. no. 11–12. 13–26. s.)

GARFIELD, E.: Björn Tell and the future of information science = Current Comments, 1979. no. 3. 16–18. p.

ANDERSEN, A. – KAJBERG, L.: Library and information services in the Soviet Union. Copenhagen: Royal School of Librarianship, 1981. – 145 S.

MIKHAILOV, A. I. – CERNYI, A. I. – GILJAREVSKII: Scientific communications and informatics. Arlington: Information Resources Press, 1984. – XXIX, 402 p.

VIRÁGHALMY Ferenc: A VINITI-nek járó tökéletes tudományos és műszaki folyóiratok jellemzői = Tudományos és Műszaki Tájékoztatás, 1984. 9. sz. 369–370. p. (L. Sz. Alekseeva cikke alapján)

MIHAJLOV, A. I.: Hauptrichtungen der Entwicklung des staatlichen automatisierten Systems der wissenschaftlich-technischen Information = Informatik, 33. Jg. 1986. 6. H. 202–204. S.

GARFIELD, E.: Informatics and the future of biomedical Curricula = Current Comments, 1986. no. 4. 27–29. p.

BÖRNER, N.: Nutzung der Magnetbandendienste des VINITI der UdSSR für die Informationsversorgung der Kombinate und wissenschaftlichen Einrichtungen durch das ZIID = Informatik, 34. Jg. 1987. 1. H. 3–4. S.

VASILČIKOV, V. V.: – GAUŠANOVSKIJ, A. V. – KALENOV, H. E.: Opyt raboty s bazami dannyh VINITI = NTI, ser. 1. 1988. no. 5. 10–13. s. (Tömörítés: Laudancsek Györgyné: Tudományos és Műszaki Tájékoztatás, 1989. 10. sz. 453–454. p.)

VOLOŠIN, I. A.: 40 let VINITI = NTI, 1. ser. 1993. 1. no. 22. s.

ŠUNTURENKO, O. V. – LEONT'eva, T. M. – SOGIN, A. N.: Novoe pokolenie elektronnyh informacionnyh produktov i uslug VINITI = NTI, 1. ser. 1995. 2. no. 6–11. s.

CVETKOVA, V. A. – POLUNINA, T. K. – HROMOVA, N. Z.: Opyt marketinga informacionnyh produktov i uslug VINITI = NTI, ser. 1. 1997. 5. no. 18–22. s.

VICKERY, B.: The Royal Society Information Conference of 1948 = Journal of Documentation, 1998. 3. no. 281–283. p. A pont tíz évvel későbbi (1958, Washington) analóg konferencián (Conference on Scientific Information, 16-21 November 1948) már a VINITI vezető is előadtak. A konferencia anyagai két kötetben 1600 oldalon láttak napvilágot, talán ez volt minden idők legnagyobb ilyen rendezvénye.

ARSKIJ, Ű. M.: Rol' VINITI kak golovnogo centra GSNTI = NTI, 1. ser. 1998. 11. no. 8–10. s.

RICHARDS, Pamela Spence: The Soviet overseas information empire and the implication of its disintegration = Journal of ASIS, 1998. 206–214. p.

ČERNYJ, A. I.: 45 let Referativnomu žurnalu VINITI: period stanovleniâ (1952–1963 gg.) = NTI, ser. 1. 1999. 6. no. 1–8. s.

GILJAREVSKIJ, R. S.: Soviet scientific and technical information systems: its principles, development, accomplishments, and defects = Proceedings of the 1998 Conference on the History and Heritage of Science Information Systems. 1998. Ed. by M. E. Bowden [et al.] 195–205. p. Medford: Information Today, 1999. http://webdoc.sub.gwdg.de/ebook/s/2001/chf/www.chemheritage.org/historicalservices/asis_documents/asis98_giljarevskii.pdf

BORSEV, V. B. – GILÁREVSKIJ, R. S.: Naučnaâ komunikaciâ v vek Interneta. [Milyen szerepkör vár a VINITI-típusú intézményekre az internet korában?] = NTI, ser. 2. 1999. No. 10. 2–6. s. (Tömörítés: Futala Tibor, Tudományos és Műszaki Tájékoztatás, 2000. 11. sz.)

GERASIMOV, V. M. – CVETKOVA, B. A. – POLUNINA, T. K.: Problemy i zadači sovremenogo etapa razvitiâ systemy naučnoj i tehničeskoj informacii. = NTI, ser. 1. 1999. no. 10. 7–11. s. [Az oroszországi tudományos és műszaki információrendszer jelenlegi problémái és feladatai] (Tömörítés: Futala Tibor, Tudományos és Műszaki Tájékoztatás, 2000. 8. sz.)

WOUTERS, Paul: The citation culture. PhD-dissertation. University of Amsterdam, 1999. – 278 p.
<http://garfield.library.upenn.edu/wouters/wouters.pdf>

CERNIJ, A. I. – GILAREVSKIJ, R. S.: An der Schwelle zur Informationsgesellschaft: 50 Jahre Erfahrung im VINITI = Information: Wissenschaft und Praxis, 56. Jg. 2005. 4. H. 221–224. S.

ČERNIJ, A. I.: Vserossijskij institut naučnoj i tehničeskoj informacii: 50 let sluzeniâ nauke. Moskva, 2005.

LOPEZ, Roberto: A abordaem teórica de A. I. Mikhailov sobre o termo informacao cientifica = Revista Digital de Biblioteconomia e Ciencia da Informacao, vol. 7. 2009. no. 2. 27–45. p. (A szerző az Universidade Federal Fluminense egyetemen megvédett disszertációjából)

SEME NOV, V. V.: Nynešnie realii referativnogo žurnala = Vestnik Rossijskoj Akademii Nauk, 2010. t. 80. no. 4. 337–

341. s.

Istoriâ i deâtel'nost' Vserossijskogo instituta naučnoj i tehničeskoj informacii (VINITI RAN) = VINITI honlapján: <http://www2.viniti.ru/index.php?option=content&task=view&id=155>

VINITI portál: <http://science.viniti.ru/>

7) IVANOVA, N.: Nauka i innovacii v policentričnom mire = Vestnik Rossijskoj Akademii Nauk, 2012. no. 8. 698–706. s. (Idézett adat a 705. oldalon)

BEREZKINA, N. – SIKORSKAYA, O.: Assessment of the research activities of Russian and Belarussian scientists (according to Scopus data) = Scientific and Technical Information Processing, vol. 25. 2008. no. 6. 256–259. p. (Ugyanaz oroszul ld. Naučno-tehničeskaâ informaciâ, ser. 1. 2008. no. 11. 19–21. s.)

Top 20 nations. Science Watch, November 2011. <http://archive.sciencewatch.com/ana/st/super/nations/>

BUSYGINA, I.: An inpalpable presences. August 2012. Russian International Affairs Council (RIAC), http://russiancouncil.ru/en/inner/?id_4=735#top

BARANOV, I.: Publish or perish? September 2012. RIAC http://russiancouncil.ru/en/inner/?id_4=775#top

KOTSE MIR, M. N.: Publication activity of Russian researchers in leading international scientific journals = Acta Naturae, vol. 4. 2012. no. 2. 14–34. p. <http://foresight.hse.ru/data/2012/09/21/1244744304/Kotsemir%20acta%20Naturae%20eng.pdf> (Idézett adatok a 16. és 18. oldalon)

Időmérleg eredmények friss adatokkal

Elkészült a Központi Statisztikai Hivatal újabb elemzése, amelyben a legfrissebb időmérleg-vizsgálat alapján mutatják be kulturálódási szokásainkat, kitérve többek között a könyvolvasásra fordított időre és a legnépszerűbb olvasmányok listájára is.

http://www.ksh.hu/apps/shop.kiadvany?p_kiadvany_id=14960&p_temakor_kod=KSH&p_session_id=552042162251713&p_lang=HU

http://www.ksh.hu/docs/hun/xftp/idoszaki/pdf/kult_szokasok.pdf

(Forrás: Katalist, 2013. június 4. a KSH Könyvtár tájékoztatása)

Magyar Evangélikus Bibliográfia-adatbázis (MEB)

Elindult a Magyar Evangélikus Bibliográfia-adatbázis (MEB), mely elérhető a <http://humanus.bibl.u-szeged.hu/human/meb> címen.

A 2012. évi adatok az Evangélikus Országos Könyvtár honlapján (http://konyvtar.lutheran.hu/bibliuorafia/meb_2012.doc/view) találhatóak.

(Forrás: Katalist, 2013. jún. 5. Huber Gabriella híre)

Milyen adataink vannak, milyenek lehetnének?

Új fejlemények a könyvtárak értékelésében

POLL, Roswitha: I dati che abbiamo e i dati che potremmo avere: nuovi sviluppi nella valutazione delle biblioteche. : Bollettino AIB. – 51. (2011) 4., p. 369-380. c. írását Mohor Jenő tömörítette

A könyvtárak értékelésének alapjai

Nem lehet egy könyvtár szolgáltatásait, teljesítményét értékelni vagy mérni küldetésének ismerete nélkül, hiszen az értékelés nem más, mint a tényleges teljesítmények szembesítése a megkívántakkal, híven az előre kitűzött célokhoz. A küldetést általában egy könyvtár „születésekor” meghatározzák, az idők folyamán csak újrafogalmazzák, pontosítják azt, követve a fejlődést, illetve annak az intézménynek vagy közösségnek az új igényeit, amelyhez a könyvtár tartozik. A küldetésnek világosan kell leírnia azokat a célokat, amelyeket a könyvtár elérni szándéko-

zik, definiálnia kell használói körét és azokat a szolgáltatásokat, melyeket nyújtani akar.

A felsőoktatási és a tudományos, illetve szakkönyvtárak elsődleges funkciója általában az, hogy kielégítse a tanuláshoz és a kutatáshoz kapcsolódó információs szükségleteket. Használóik köre jól behatárolható: nagyjából azonos az adott egyetem vagy hasonló intézmény tagságának (kutatók, oktatók, hallgatók, alkalmazottak) körével.

A közkönyvtárak fő feladata pedig az, hogy az információkhoz való ingyenes és pártatlan (elfogulatlan) hozzáférést nyújtsanak használóik körének, ami általában megegyezik egy közösség (egy közigazgatási egység) lakosságának

összességével. A közkönyvtáraknak tehát olyan kérdéseket is figyelembe kell venniük, mint az oktatás, az alfabetizáció, az információs műveltség, az élethosszig tartó tanulás, a szakmai érdeklődés, a kreatív fejlődés és a polgárok kutató igényei. A közkönyvtárak generikus feladata a kulturális események szervezése és a közösség kulturális vonatkoztatási pontjaként való funkcionálás.

Mindazonáltal az ilyen általános jellegű célkitűzések nem elégségesek az egyes könyvtárak küldetésének meghatározásához. Egy könyvtár sajátos feladatai ténylegesen egészen különböző tényezők sorától függhetnek, mint pl. a használók köre, más könyvtár jelenléte a térségben vagy éppen különleges megőrzési feladatok, kötelezpéldányokból való részesedés, speciális igényű olvasóknak nyújtott szolgáltatások és így tovább. Egy könyvtár általános céljai többnyire a küldetésében vannak lefektetve, míg a részletesebbeket és különlegesebbeket általában két-hároméves vagy hosszabb időre szóló tervei tartalmazzák.

A könyvtár minőségének mérése

Az utóbbi évtizedekben a könyvtárak teljesítményének értékelésére szolgáló kritériumok valamelyest átalakultak. A múltban egy tartalmas állományt valójában a minőség színvonalának tekintettek (gyakran a használat figyelembe vétele nélkül). Ma az érdekes kérdés az, hogy a könyvtár hatékonyan megfelel-e – és milyen mértékben – használói információs szükségleteinek, akár saját állományával, akár a hozzáférést biztosítva a világ információs forrásaihoz. Éppen ezért az ISO 2789 (*Information and documentation – International Library Statistics*) szabvány következő kiadása a „könyvtár” új definícióját fogja alkalmazni:

Könyvtár (az ISO 2789 2006-os, 4. kiadása szerint):

Intézmény vagy egy intézmény része, melynek fő céljai dokumentumállomány létrehozása és

fenntartása, valamint azon források és eszközök használatának elősegítése, amelyek használóik tájékozódási, tanulási, kutatási, kulturális és rekreációs igényeinek kielégítéséhez szükségesek.

Könyvtár (az ISO 2789 következő, 5. kiadása szerint):

Intézmény vagy egy intézmény része, melynek fő célja, hogy elősegítse azon források, szolgáltatások és eszközök használatát, amelyek használóik tájékozódási, tanulási, kutatási, kulturális és rekreációs igényeinek kielégítéséhez szükségesek. (NB: az információforrások rendelkezésre bocsáthatók dokumentumállomány révén, és/vagy valamilyen módon való hozzáférés biztosításával).

Azok a további tényezők, amelyek hozzájárultak a minőség-értékelés kritériumainak módosításához, a következők:

- az az egyre elterjedtebb felfogás, mely a könyvtárakat (a közkönyvtárakat, de a felsőoktatásiakat is) a kommunikációnak és a kikapcsolódásnak szánt helyeknek tekinteti;
- a könyvtárak azon kötelezettsége, hogy javítsák olvasóik információs műveltségét annak érdekében, hogy képesek legyenek a rendelkezésükre álló információforrásokat és az új technológiai eszközöket a lehető legjobban használni;
- az online elérhető források és szolgáltatások aktív promóciója;
- a könyvtári állományok digitalizálása a hozzáférés megkönnyítése, illetve a megőrzés végett.

Mindazonáltal néhány, a minőség értékelésére szolgáló tradicionális paraméter mindmáig érvényes maradt. Íme egy rövid lista:

- igazodás a használóhoz: a könyvtár produktumai és szolgáltatásai feleljenek meg annak a népesség igényeinek, amelyet a könyvtár szolgál;
- pontosság, megbízhatóság és gyorsaság: a könyvtár szolgáltatásait rendszerességgel, hatékonyan, megbízhatóan és a lehető legelfogadhatóbb időn belül kell nyújtani;

- hozzáférhetőség: a szolgáltatásokhoz való hozzájutásnak a lehető legegyszerűbbnek kell lenni (megfelelő nyitva tartási idő, világos, interaktív honlap stb.);
- szakértelem és rendelkezésre állás: a személyzetnek megfelelő képzettséggel kell rendelkeznie, és rendelkezésre állnia, továbbá jó kommunikációs képességre van szüksége;
- költséghatékonyság: a könyvtári folyamatoknak jól szervezetteknek kell lenniük, és a szolgáltatásokat a lehető legkisebb költséggel kell biztosítani.

Módszerek és hasznosítható adatok a könyvtárak értékeléséhez

Számos módszer létezik a minőség értékelésére a könyvtárban, és sok olyan adat van, melyek ezt a célt szolgálhatják, ha összegyűjtésre és elemzésre kerülnek.

Egy könyvtár szolgáltatásainak értékelése valójában mindig azokból a statisztikai adatokból indul ki, amelyek a mennyiséget mérik (a költségek adatai, adatok a használókról, a használatról, a gyűjteményekről, a személyzetről stb.). Ezután át lehet térni a teljesítmény, vagyis a minőség mérőeszközeire, azaz azoknak az adatoknak a kombinációira, amelyek a szolgáltatások jó vagy rossz minőségét tanúsítják többé-kevésbé objektív módszereket alkalmazva. A teljesítményt mérő eszközök helyett vagy mellett a könyvtár szubjektívabb nézőponthoz is folyamodhat a használók véleményét kérve. (Például megkérdezheti őket elégedettségük mértékéről a nyújtott szolgáltatásokat illetően, a könyvtárban folytatott tevékenységükről, a jövőbeni szolgáltatásokra vonatkozó igényeikről stb.) Végezetül a könyvtár elemezheti a költség-adatokat, akár a működés teljes költségét, akár az egyes szolgáltatások vagy éppen az egyes „termékek” – mint pl. egy kölcsönzés vagy egy dokumentum katalógizálása – költségét. Olyan módszerről van szó, amely igen hasznos a célok és a rendelkez-

zésre álló anyagi alapok összemérésére.

Mindezeket a módszereket – amelyek mind határozatosan le vannak írva a szabványokban és/vagy a kézikönyvekben – használják már egy ideje, és rendszeresen fel is újítják, hogy lépést tartsanak az információ világának fejlődésével. A következőkben áttekintést nyújtunk a mennyiség, a minőség és az érték méréséről.

A mennyiség mérése: a statisztikák

Az összehasonlítás lényeges része a statisztikai adatok elemzésének, ám különböző könyvtárak – vagy különböző régiók, országok – statisztikáinak egybevetése csak akkor lehetséges, ha az adatok pontosan meghatározottak, és ha azonos módon gyűjtik azokat mindenhol. Ennek okán a könyvtárstatisztikák is a nemzetközi szabványosítási szervezet, az ISO szabvány-keretei közé kerültek.

Az ISO 2789 szabvány egységesíti a terminológiát, a szolgáltatások és a könyvtárhasználat meghatározásait, és részletesen leírja, hogyan kell az adatokat összegyűjteni és elemezni összevethető és csoportosítható eredmények érdekében. A célkitűzés az, hogy a szabvány magában foglalja a könyvtárak és szolgáltatások típusainak lehető legnagyobb számát, hagyományosakat és digitálisakat egyaránt. Az ISO szabvány – a legtöbb nemzeti statisztikához hasonlóan – méri a gyűjtemények nagyságát és típusait; a használók számát és összetételét; a könyvtár használatát mennyiségi megközelítésben (kölcsönzések, tájékoztatói alkalmak, könyvtárlátogatások, letöltések száma stb.), továbbá a könyvtár forrásait a személyzet, a hely és a pénz tekintetében.

Az ISO 2789 szabvány először 1974-ben jelent meg, és korszerűsítése mind rövidebb időközönként vált szükségessé (1991, 2003 és 2006). Az 5. kiadás munkálatai 2010-ben kezdődtek, és már majdnem befejeződtek: ez a legutóbbi változat nem csak azoknak a gyors változásoknak a következménye, amelyek az utóbbi években érintették a könyvtárakat és az információ világát. Az ISO valójában több kérdést is kijelölt, ame-

lyeket az előző szabvány (és a legtöbb ország könyvtárstatisztikája) eddig elhanyagolt:

- a dokumentumvagyon megőrzése, különösen a ritka anyagoké, azaz azon dokumentumok száma, amelyek átestek valamilyen megőrző és/vagy megelőző kezelésem, és a (megőrzési vagy hozzáférést megkönnyítő célból) digitalizált dokumentumok mennyisége;
- a könyvtári együttműködés, azaz a kooperációs projektek és a formalizált partnerség;
- az esetleges intézményi repozitóriumokban elhelyezett dokumentumok száma;
- a média könyvtár iránti figyelme – ez számszerűsíthető azon beszámolók és cikkek mennyiségével, amelyeknek tárgya, témája a könyvtár;
- a személyzet szakirodalmi és tudományos publikációinak száma.

Ott azután, ahol a könyvtár online szolgáltatásokat és gyűjteményeket is kínál, új statisztikákra van szükség. Az ISO 2789 szabvány 2006-os kiadása már bevezette a *virtuális könyvtárlátogatás* meghatározását („távoli hozzáférés a könyvtár honlapjához”), de a következő kiadás figyelembe vesz három további, teljesen új jelenséget is:

- a könyvtárban is elérhető interaktív szolgáltatásokat (blog, wiki stb.),
- a könyvtár jelenlétét a közösségi hálózatokon,
- a kifejezetten mobil eszközökre (okostelefonra, táblagépre stb.) tervezett szolgáltatásokat.

Végül a legfontosabb kérdés, amit az új ISO

2789 figyelembe vesz, az talán a speciális igényű (fizikai problémákkal küzdő, más kultúrájú vagy gazdaságilag hátrányos helyzetű) felhasználóknak nyújtott szolgáltatások. Nem új feladatról van szó a könyvtárak számára, de ezek az utóbbi évtizedben olyan szintre emelkedtek, hogy már szükségessé váltak a statisztikai adatok annak mérésére, mennyire használják ezeket, s mit vállalnak (gazdasági és személyzeti értelemben) ennek érdekében a könyvtárak.

Az új szabvány meghatározásokat és módszereket ír le ezeknek és a könyvtári szolgáltatások más aspektusai adatainak gyűjtéséhez. Az ideális az lenne, ha ezeket a későbbiekben befogadnák a nemzeti statisztikák is.

A minőség mérése: a teljesítménymutatók

A teljesítmény vagy a minőség mutatóinak a meghatározása és alkalmazása a könyvtárak részéről immár néhány évtized óta használatos gyakorlat, és ebben a tárgykörben szabványok, kézikönyvek is megjelentek.¹ A teljesítménymutatók a könyvtár statisztikáiból és más forrásokból nyert olyan adatok kombinációi, amelyek alkalmasak egy-egy könyvtár szolgáltatásainak (teljesítményének), azaz minőségének; hatékonyságának és a szolgáltatások költséghatékonysági viszonyainak, tevékenységének a küldetéséhez, feladataihoz és előre meghatározott céljaihoz való viszonyának értékelésére. Több kérdésre adnak választ:

Kérdések	Mutatók
Használja-e a lakosság ² a könyvtár szolgáltatásait?	Fejenkénti könyvtárlátogatások
	Fejenkénti kölcsönzések
	Fejenkénti letöltések a digitális állományból
Megfelel-e az (akár a papír, akár a digitális) állomány a használói szükségleteknek?	A dokumentumok (az állomány) használatának mutatói
	A kért címek tényleges rendelkezésre állása

Kérdések	Mutatók
Jól szervezettek-e a könyvtári eljárások?	A polcok rendje
	A könyvtárközi kölcsönzés gyorsasága
Jó-e a költséghatékonysági viszony?	Egy kölcsönzésre eső költség
	Egy látogatásra eső költség

A teljesítménymutatók által használt adatok nagyrészt a könyvtár statisztikáiból származnak (a látogatások száma, az olvasói férőhelyek stb.), továbbá az intézmény statisztikáiból, amelyhez a könyvtár tartozik (a tudományos személyzet, illetve a hallgatók száma stb.), valamint a könyvtár-automatizálási szoftver által előállított statisztikákból (a kölcsönzések, az aktív olvasók száma, a könyvtárközi kölcsönzések mennyisége stb.). Viszonylag kevés azoknak az adatoknak a mennyisége, melyeket „kézzel” kell összegyűjteni, így pl. a tájékoztató kérdések számát.

A teljesítménymutatókat természetesen egyenként is lehet használni, de sokkal hatékonyabban, ha együttesen és az évek során rendszeresen alkalmazzák. A hatékonyság maximumát úgy lehetne elérni, ha egy egységes mutató-készletet (és azonos módon való adatgyűjtést és elemzést) alkalmaznának egész könyvtár-csoportok.

Annak ellenére, hogy az ISO 11620 szabvány legutóbbi, 2008-as kiadása óta csak néhány év telt el, már revízió alá került, ugyanis néhány mutató elavultnak vagy nem megfelelőnek mutatkozott. De mindenekfelett az utóbbi időkben kifejlődött vagy módosult könyvtári tevékenységeket érintő új indikátorok meghatározása vált szükségessé. Ezen új tevékenységek listája pedig (nem véletlenül) meglehetősen hasonlít az új könyvtári statisztikákhoz kidolgozottakéhoz:

- a konzerválás, digitalizálás és a könyvtári ritkaság-állományok használatának elősegítése,
- együttműködés és partnerség,
- intézményi repozitóriumok,
- a kutatók felé irányuló szolgáltatások,
- szociális jellegű szolgáltatások.

Az ISO11620 szabvány revíziója még folyamatban van, 2012-ben esedékes az elfogadása.

3.3 Az érték mérése: a könyvtárak teljesítménye és hatása

A teljesítménymutatók azt mondják el nekünk, hogy egy könyvtár hatékonyan és hatásosan nyújtja-e szolgáltatásait a közösségnek, de nem mutatják meg, hogy a használók hasznot húznak-e, és miképpen a szolgáltatásokból. (Olyan kérdés ez, amit egy finanszírozó szervezet különösen érdekesnek találna.)

A múltban a könyvtárak értéke a társadalom számára nem volt kétséges. A könyvtárosok minden bizonnyal nem az egyetlenek voltak, akik úgy gondolták, hogy egy dokumentumvagyon létrehozása, a könyvek és a dokumentumok katalogizálása és megőrzése a jövő generációi számára nélkülözhetetlen kulturális tevékenység, és azt sem csak ők gondolták, hogy a könyvtár könyvei hozzájárulnak közösségük kulturális színvonalának növeléséhez.

Az utóbbi időkben mindazonáltal úgy tűnik, hogy mivel mindenféle információ megtalálható *online*, a potenciális használók gyakran kikerülik a könyvtárat és kezdik a könyvtárak erejük („hatalmuk”) nagy részét elveszíteni. A könyvtárak igen gyorsan felismerték ezt a problémát, és válaszként kifejlesztettek egy sor módszert arra, hogy meghatározzák és demonstrálják saját hasznosságukat, azaz *teljesítményüket* vagy hatásukat használóikra és a társadalomra.

Teljesítmény vagy hatás? Jótétemény vagy érték? Az ilyen típusú tanulmányok számára még nincs egységes, szabványos terminológia, és gyakran megtörténik, hogy ugyanazt a kifejezést különböző jelentésben használják. Ebből a megfontolásból az ISO munkacsoportja, mely 2010 decemberében kezdett dolgozni a hatás értékelésének szabványán,³ bevezetett egy sor definíciót:

- *Jótétemény*⁴: hasznosság vagy pozitív hatás, vagy mindenképpen valamifajta segítség.
- *Hatás*: olyan különbség, vagy változás – legyen az kézzelfogható vagy sem –, amelyet egy egyén vagy egyének egy csoportja tapasztal a könyvtár szolgáltatásainak következményeként.
- *Teljesítmény (outcome)*: az *output* közvetlen és tervezett hatása, melynek célja a könyvtár vezetésének tervében kitűzöttek – használók száma, elégedettségük indexe stb. – elérése. Ez a meghatározás magában foglalja azokat a teljesítményeket is, amelyek azt az intézményt vagy közösséget érintik, amelynek a könyvtár részét képezik.
- *Output*: a könyvtári eljárások eredménye, például a katalógusba került címek, a kölcsönzések száma, a tájékoztató kérdések mennyisége stb.
- *Érték*: a könyvtár – valamilyen valóságos vagy potenciális jótétemény érzékeléséhez kötött – fontossága az érintettek számára, legyenek akár finanszírozó szervezetek, adminisztratív vezetők vagy használók. (Ez a meghatározás magában foglalhatja a gazdasági értéket is.)

Az a kifejezés, mely valamennyinél jobban leírja az ilyen típusú kutatások tárgyát, az a *hatás*. Ez mutat rá egy használó képességeiben, ismereteiben vagy viselkedésében végbement változásra, és egybeesik néhány a múltban használt meghatározással is:

„Az *outcome* a könyvtár használatának eredménye, az egyes használóra gyakorolt befolyás értelmében”.⁵

„Az *outcome* az a mód, ahogyan a könyvtár használói megváltoznak a könyvtár forrásainak és szolgáltatásainak használata következtében”.⁶

A hatás lehet egyéni, vagy vonatkozhat személyek csoportjaira, mint pl. egy egyetem dolgozóira és hallgatóira vagy egy bizonyos terület lakosaira. A személyekre gyakorolt hatás vonat-

kozhat az egyéni jólétre, a viselkedésbeli, álláspontbeli változásra, a képességek, kompetenciák fejlődésére, a kutatásban, a tanulásban vagy a szakmában elért nagyobb sikerre. A társadalmi hatás pedig a közösség életére vonatkozik, és olyan témákat érinthet, mint a társadalmi befogadás (az öregeké vagy a bevándorlóké, hogy csak egy példát említsünk), az információkhoz való ingyenes hozzájutás, a helyi kultúra és identitás erősítése, az egészségre fordított nagyobb figyelem (az egészségügyi információk sorozatos és szavahihető terjesztésének köszönhetően).

Az ilyen típusú értékelés legfőbb problémája az a tény, hogy a használókra gyakorolt befolyás természetesen sokféle lehet, és ennek következtében nehéz elkülöníteni azokat a változásokat, amelyek közvetlenül a könyvtárnak köszönhetőek azoktól, amelyeket más tényezők befolyásoltak. De a világszerte folytatott kutatások leírtak egy sor olyan módszert, melyek érdekes eredményeket adhatnak.

Az ISO munkacsoportja ezeket a módszereket három csoportba sorolta *Streatfield*⁷ 2002-ben megjelent közleményét felhasználva:

- *megfigyelt* bizonyosságok nyerhetők a közvetlen megfigyelésből, feljegyzésekből, az iskolai vagy szakmai sikereket jelző adatok összehasonlításából stb.,
- *kért* bizonyosságokat eredményeznek a felmérések (kérdőív, interjú, fókuszcsoport),
- *származtatott* bizonyosságokat nyújtanak a más típusú adatok: úgymint a könyvtári statisztikák (pl. a rendezvényeken résztvevők vagy a könyvtárlátogatók száma), a használók elégedettségének mutatói és a teljesítmény-indikátorok.

A módszerek első két csoportja arra szolgál, hogy a hatást közvetlenül lehessen vizsgálni és bemutatni, míg a harmadik csoport olyan mérőeszközöket gyűjt egybe, amelyek közvetett módon képesek bizonyítani a könyvtár hatását.

Kérni (szorgalmazni, sürgetni, ösztönözni) a könyvtár valamilyen hatásának a bizonyosságát a mennyiségi típusú adatok használatát jelenti. Olyan mérésről van szó, amit a társadalomtudományokon belül fejlesztettek ki, és lényegében

abból áll, hogy megkérik a használókat, írják le tapasztalataikat és fejezzék ki véleményüket a könyvtárról. Felmérések, interjúk, fókusz-csoport és vitakörök a leggyakrabban használt módszerek; mind a tényleges, mind a potenciális használók bevonhatók. Alternatívaként fel lehet kérni a használókat arra, hogy értékeljék saját képességeiket és kompetenciáikat, amelyeket a könyvtár és szolgáltatásai használatával szereztek, ám ritkán lehet szó szavahihető értékelésről, ugyanis a használók általában hajlamosak felülértékelni saját kompetenciáikat.

Az esetek nagyobb részében ezek a módszerek jelentős mennyiségű „anekdotikus bizonyosságot” eredményeznek, olyan történeteket, amelyek a használók személyes tapasztalatairól mesélnek, és amelyeknek felbecsülhetetlen értéke, hogy jobban illusztrálják vagy megerősítik a más módszerekkel nyert, néha kissé száraz eredményeket.

A megfigyelt bizonyosság sokkal inkább adaton, mintsem véleményeken alapul, és az alkalmazott módszerek a könyvtár hatását a statisztikai és egyéb adatok összegyűjtése és egybevetése révén próbálják bemutatni. Íme néhány példa az efféle módszerekből:

- A használók viselkedésének megfigyelése a könyvtár szolgáltatásainak használata előtt és után;
- *adatbányászat* a használók viselkedéséről;
- a használó iskolai vagy szakmai sikere adatainak összehasonlítása könyvtárhasználati adataival;
- teszt (pl. egy tanfolyam előtt és után) a használók képességei és kompetenciái növekedésének igazolása céljából.

Ami a tesztekkel illeti, meglehetősen elterjedt módszer a könyvtárak pozitív befolyásának bizonyítására. Szokásosan két tesztet készíttetnek, például egy tanfolyam – modjuk egy információs műveltséget segítő – előtt és után oly módon, hogy azonnal igazolja a használók kompetenciáinak a javulását.

A hatás értékelésének egy sajátos megközelítése a gazdasági szempont, azaz a könyvtár

értékének monetáris fogalmakkal való kifejezése. Első látásra a gazdasági érték másodlagos szempontnak tűnhet, és kevésbé jelentősnek, mint a társadalmi érték az egyének és a közösség számára, viszont igen érdekes lehet, mindekelőtt a könyvtár fenntartói és finanszírozói számára. Ennek megfelelően figyelemre méltó mennyiségű olyan projekt és publikáció van, melyek a könyvtár gazdasági értékelésének lehetőségét demonstrálják, még ha ezen projektek eredményei azután nem is mindig győzik meg a többségeket.

Mindmáig a könyvtári szolgáltatások gazdasági értékének bemutatására leginkább használt módszer a járulékos értékelés, ami – még mielőtt a könyvtárak használni kezdték volna – már ismert volt non-profit szolgáltatások és szervezetek gazdasági értékének leírására az egészségügy, környezetvédelem, oktatás és kultúra területein. Ez a módszer az egyének „fizetési készségét” kérdezi: „*mennyit lenne kész fizetni azért, hogy ez a könyvtár továbbra is megmaradjon?*” és a fordítottját is: „*milyen összeget tartana megfelelő kárpótlásnak, ha a könyvtár bezárásra kerülne?*”.

Feltehetőleg a gazdasági érték értékelése meggyőzőbb eredményeket hozhat, ha nem önmagában alkalmazzák, hanem más, a könyvtár társadalmi hatását felmutató módszerekkel összekötve használják.

Hosszan lehetne még beszélni a hatás értékeléséről és arról, hogy melyik lenne a leghatékonyabb módszer egy könyvtár hatásának meghatározására és végső soron „mérésére”, de léteznek különböző kézikönyvek a témában,⁸ a meglévő szakirodalmat pedig az IFLA *Statistics and Evaluation* szekciójának keretei közt egybegyűjtötték és rendezték.⁹

A módszerek megvannak, de használják is őket?

Statisztikák

A 2004-es IFLA kongresszuson Buenos Airesben az akkori elnök és alelnök egy egyszerűnek tűnő kéréssel keresték fel a statisztikai és értékelési szekciót: adatokra volna szükségük, hogy bemutathassák a *World Summit on the Information Society* számára. Azt kérték a szekciótól, hogy határozzon meg egy megbízható statisztikai adategyüttest, amely világviszonylatban megismertethető és összegyűjthető lenne. Ám ilyenféle statisztikák nem léteztek – és ma sem léteznek, noha már több év telt el azóta.

Néhány évig az UNESCO publikált könyvtári statisztikát, de 2005-ben abbahagyta, majd a Libecon projekt is gyűjtött Európára vonatkozó adatokat, de – noha az adatok még láthatók a honlapon (www.libecon.org) – a projekt lezárult.

Az egyetlen mód arra, hogy a könyvtári statisztikákat világszerte elterjesszük, úgy tűnik, csak az lehet, hogy meghatározzuk azt a minimális mennyiségű adatot, amely elfogadható és alkalmazható lehet a világ valamennyi könyvtára számára. Így született meg a *Global statistics* projekt¹⁰ az IFLA szekció, az UNESCO statisztikai intézete és az ISO TC46/SC8¹¹ bizottság együttes munkájának gyümölcseként. A három partner megszerkesztett egy rövid könyvtárstatisztikai listát (az ISO 2789 szabványból kölcsönözve), és összeállítottak egy kérdőívet, amit azután Latin-Amerikában és a karibi térségben teszteltek.

A kérdőív kérdéseit könnyű megérteni és – legalább részben – megválaszolni is, sokkal nehezebb volt viszont annak megismerése, hogy a különböző országokban hogyan gyűjtenek (és egyáltalán gyűjtenek-e) statisztikai adatokat. Mivel világos volt, hogy ugyanazok a problémák merülnének fel a világ nagyobb felében, beazonosítottak néhány intézményt, amelyek

a könyvtári statisztikák gyűjtésével foglalkoznak, gyakran elkülönülten a különböző könyvtártípusok szerint: az országos vagy tartományi statisztikai intézetek; az oktatási, kulturális, kutatásügyi minisztériumok; a könyvtárak vagy a könyvtárosok egyesületei.

Vannak országok, ahol a könyvtári statisztikákat igen hosszú időközönként gyűjtik csak össze, máshol csak bizonyos típusú könyvtárak számitanak érdeklődésre, és van ahol egyáltalán nincs szokásban az adatgyűjtés. Világos tehát, hogy nem lesz könnyű egymástól ennyire különböző intézményeket és szervezeteket rávenni arra, hogy rendszeres időközönként összegyűjtsenek egy sor „globális statisztikát”. A valódi probléma mindazonáltal valami más: minden egyes nemzeti szervezet inkább egy saját statisztikai adategyüttest szeretne meghatározni, vagy legalábbis adaptálni és módosítani a létező statisztikákat, nem is beszélve arról, hogy sok könyvtári statisztikának van valamiféle „történelmi háttere”, amit buzgón védelmeznek a közvetlenül érintettek. Mindezen okokból meglehetősen nehéz lesz összeegyeztetni egyetlen mutató-készletet nemzeti (országos) szinten is, akár csak egy könyvtártípusra, minden könyvtár egyedi (vagy legalább is azt hiszi magáról), és nem léteznek olyan meghatározások vagy statisztikai mutató-készletek, amelyek mindenkit ki tudnának elégíteni.

Vegyünk például egy olyan nyilvánvalóan egyszerű adatot, mint a kölcsönzések száma, ami végtelenül sokféle módon számolható, beleértve vagy kizárva a hosszabbításokat (ahol egyébként meg kell különböztetni az olvasó által kért hosszabbítást a rendszer által automatikusan végrehajtottól), beleértve vagy kizárva a könyvtárközi kölcsönzést, a dokumentumellátást (*document delivery*) stb. Ahhoz, hogy komoly és hitelt érdemlő statisztikáink legyenek, szükséges, hogy a meghatározások és az adatgyűjtés módszerei is szabványosítva legyenek, mert csak ugyanazoknak az adatoknak (és azonos definícióknak és adatgyűjtési módszereknek) a használata teszi lehetővé a különböző régiók vagy országok eredményeinek összehasonlítását. Ám a való-

ságban olyan eredményről van szó, amit még távolról sem értünk el – az ISO 2789 szabvány ellenére sem.

A teljesítménymutatók

Ha a könyvtári statisztikák (amelyek többé-kevésbé közismertek a könyvtárosok körében) híján vannak a teljességnek és egységességnek, magától értetődik, hogy a teljesítménymutatóknál sem túl rózsás a helyzet. A mutatóknak ez a típusa valójában csak az utóbbi néhány évtizedben került megvilágításba, és mindmáig nagymértékben valami haszontalan „többletnek” tekintik, ami értékes időt és energiát rabol el más tevékenységektől. Néhány könyvtár szórványosan használ egy-két ilyen mutatót belső célokra, de az esetek többségében inkább nem publikálják az eredményeket – annál is inkább, mert megesik, hogy az eredmények rosszabbak a vártnál.

A könyvtári teljesítmények mérése csak akkor lesz igazán hatékony, ha lehetséges lesz a struktúrájukban és közönségükben hasonló könyvtárak eredményeinek összehasonlítása, de mindmáig csak ritka példaként akadnak olyan könyvtárak, amelyek hosszabb távú közös projektben vesznek részt, ugyanazokat a teljesítménymutatókat használva és később publikálva – vagy csak egymás között összehasonlítva – az eredményeket. Kettő ezek közül a *BIX* – és a *The Benchmarking system of the Netherlands University Libraries*.

A *BIX* (Der Bibliotheksindex)¹² német kezdeményezés, amely két különböző indikátorsort használ a köz- és a felsőoktatási/tudományos könyvtárak számára; eredményeit évente adja közre. (A közreadás formáját a közeljövőben alakítják át az eddigi klasszifikáltról meghatározott minőségi kritériumoknak megfelelő nagyobb könyvtárcsoportok szerintire.) A projektben való részvétel önkéntes, és a résztvevő könyvtárak sokkal kevesebben vannak, mint amelyek az országos szintű statisztikai adatgyűjtésben rész vesznek. A jövőben a *BIX* eredményei érvényességének megerősítése céljából ott, ahol lehetséges, a projekt eredményeit össze fogják

hasonlítani az országos könyvtári statisztika eredményeivel.

A *The Benchmarking System of the Netherlands University Libraries* 1999-ben indult, és szerepel benne valamennyi egyetemi és a holland nemzeti könyvtár. Eredményeit nem publikálja, azok csak a projekt résztvevői számára láthatók.

Megjegyzésre érdemes, hogy mivel mind a két kezdeményezés a könyvtári szolgáltatások ugyanazon aspektusait vizsgálja, és a mutatók nagy részét az ISO 11620 szabványból kölcsönözték, az eredmények összehasonlíthatók a különböző könyvtárcsoportok és országok között.

A hatás értékelése

A hatás értékelése elméletben arra volt kárhóztatva, hogy még kevesebb támogatója legyen, mint az értékelés más formáinak, ám a jelenlegi válságos helyzet némiképp módosított ezen a képen. Ma valójában minden közpénzből finanszírozott intézménynek a közösségre gyakorolt pozitív hatást kell mutatnia, és ez a külső nyomás felgyorsíthatja az értékelés új módszereinek az átvételét. Noha pillanatnyilag különböző projektek léteznek, a hatás értékelése egyetlen rendszeres és állandó alkalmazásának az tűnik, ahogyan a használók információs műveltségét tesztelik. Ezen a téren a meghatározott készségek és kompetenciák megszerzését elég pontosan szabványosították,¹³ s egy képzési alkalom előtt és után elvégzett teszt világos és kézenfekvő eredményt nyújt. A valódi hatásvizsgálatok, ahol a használókat arra kérik, hogy értékeljék a könyvtártól kapott jótéteményeket, még sokkal ritkábbak. (Az új ISO 16439 szabványban szerepel majd néhány példa, melyek megkülönböztetik egymástól a társadalmi és a gazdasági hatást.)

Mit lehet tenni?

Ha a könyvtárak szándéka nemcsak az, hogy megvédjék költségvetésüket és pozíciójukat, hanem az is, hogy megőrizzék a közösségen, az intézményen (és a társadalmon) belüli szerepüket,

szükség van a mennyiségi és minőségi adatokra, a használók vizsgálatára és azokra a „sztorikra”, amelyek bizonyíthatják a könyvtár társadalmi és gazdasági hatását. Viszonylag széles választék áll rendelkezésre az ilyen típusú adatok gyűjtésének és megismertetésének módszereiből. A folyamatos és intézményesített együttműködés a regionális és országos hálózatokon belül egyrészt képes minimalizálni az erőfeszítéseket, másrészt hatványozottan meg tudja növelni a hatékonyságot. Az, amit az IFLA könyvtárstatistikai kiáltványa mond, az értékelés más módszereire is alkalmazható.

Jegyzetek

- 1 ISO 11620 (2008, 2.e.): Information and documentation – Library performance indicators; ISO/TR 28118 (2009): Information and documentation – Performance measures for national libraries; Roswitha Poll – Peter te Boekhorst: Measuring quality: performance measurement in libraries, 2.rev. ed., München: Saur, 2007.
- 2 Alakosság (vagy elsődleges használói kör) egy felsőoktatási tudományos könyvtár esetében az intézmény tagsága (mint például az egyetem oktatóinak és hallgatóinak összessége). Egy közkönyvtár esetében pedig a lakosság általában egybeesik az adott terület lakosságával.
- 3 ISO/AWI 16439: Methods and procedures for assessing the impact of libraries
- 4 Az olasz *beneficio* szó szerencsés módon egyszerre jelent jótettet, segítséget, hasznot, nyereséget, kedvezményt is. (MJ)
- 5 Don H. Revill: Performance measures for academic libraries. In: Encyclopedia of Library and Information Science, 45. suppl. 10. (1990)
- 6 ACRL Task Force on Academic Library Outcomes Assessment Report, 1998 <http://www.ala.org/ala/mgrps/divs/acrl/publications/whitepapers/taskforceacademic.cfm>
- 7 David Streatfield: Getting the impact of services, in: S. Brewer: Value and impact studies: getting the benefit, Loughborough: Capital Planning Information, 2002, p. 37-42.
- 8 Peter Herson – Robert E. Dugan: An action plan for outcomes assessment in your library. Chicago: ALA, 2002; Sharon Markless – David Streatfield: Evaluating the impact of your library. London: Facet, 2006
- 9 R. Poll: Bibliography „impact and outcome of libraries”, 2011. http://www.ifa.org/files/statistics-and-evaluation/publications/Bibl_Impact_Outcome-Jan2011.pdf
- 10 <<http://www.ifa.org/statistics-and-evaluation/global-statistics>>
- 11 ISO TC46/SC8: Information and documentation: Quality – statistics and performance evaluation
- 12 BIX. Der Bibliotheksindex, <<http://www.bix-bibliotheksindex.de/>>
- 13 ACRL Information Literacy Competency Standards for Higher Education, 2010 <http://www.ala.org/ala/mgrps/divs/acrl/standards/informationliteracycompetency.cfm>

A rendszerváltozás emlékei az európai digitális archívumban

Az Europeana (Európai Digitális Könyvtár) új projektjének keretében az európai lakosok digitális platformon oszthatják meg egymással a vasfüggöny leomlásának idejéből származó személyes történeteiket, fényképeiket, videókat és hangfelvételeiket. A kezdeményezés az Európa képét jelentősen megváltoztató forradalmi események jövőre esedékes 25. évfordulójának állít emléket.

A magyar kampányt és emlékgyűjtést a Közép-Európai Egyetem Nyílt Társadalom Archívuma (OSA Archivum) szervezi, melyre 2014 júniusában kerül sor Budapesten és vidéki helyszíneken. A gyűjtőnapokon a rendezők mindenkit szívesen látnak, akik meg akarják osztani az 1989-ből származó emlékeiket. A fotókról, hangfelvételekről, videókról, rölapokról, levelekről és emléktárgyakról digitális másolatok készülnek. Az érdeklődők az interneten keresztül is feltölthetik emlékeiket. Ehhez regisztrálniuk kell a www.europeana1989.eu internetes oldalon. A felöltött kép- és hanganyagok, valamint történetek szabadon hozzáférhetőek ugyanezen a weboldalon.

(Forrás: http://www.sg.hu/cikkek/97885/a_rendszervaltozas_emlekei_az_europai_digitalis_archivumban)

Az információs műveltség változó szempontjai a 2.0-ás kutatási környezetben

ŠPIRANEC, Sonia

Sonia Špiranec, a zágrábi egyetem Információtudományi Tanszékének munkatársa 2012 szeptemberében előadást tartott az ankarai Hacettepe Egyetemen rendezett 3rd International symposium on information management in a changing world című konferencián. Előadásának lapunk számára kibővített és átdolgozott „Shifting facets of information literacy in Research 2.0 environments” című változatát Koltay Tibor fordításában olvashatják.

Bevezetés

Az információs műveltség (IM) a tudományos kutatás központi kérdése, valamint a kutatók szakmai működésének és életpályájának integráns része. Az információ a kutatás alapvető építőeleme, ezért jelentős mértékben befolyásolja a kutatási folyamatot. Ebből következik, hogy a megtaláláshoz, értékeléséhez és felhasználáshoz kapcsolódó kompetenciák elengedhetetlenek minden kutató számára. A felkészült kutatók tudatában vannak annak, miként kell az információkat és az adatokat gyűjteni, használni,

kezelni, szintetizálni és etikus módon létrehozni. Az ilyen kutatók rendelkeznek azokkal az információs készségekkel, amelyek mindezek hatékony elvégzéséhez szükségesek.¹

Az információs műveltség fogalma akkor kezdett el terjedni, amikor az információk, az információforrások és az információs struktúrák növekvő mértékben heterogénné és összetettevé váltak. E fogalom tartalmát mindig is befolyásolták és meghatározták az információs környezet jellemzői.

Ezt az információs környezetet az IM funkciójának is tekinthetjük, mivel az információs műveltség iránti igény növekedése az információs

környezet összetettségével egyenesen arányos. A Web 2.0 és a közösségi média megjelenésével az információs környezetek még összetettebbé és strukturálatlanabbá váltak, ami új kihívásokat jelent az ezekkel a komplex feladatokkal megbirkózni kényszerülő kutatóknak szánt információs műveltségi képzések számára. Ahhoz, hogy a kutatóknak szánt IM képzések relevánsabbak legyenek és megfeleljenek a „Tudomány 2.0” vagy a „Kutatás 2.0” szellemének, szükség van arra, hogy a hagyományos könyvtárközpontú témák oktatásától az új témák és fogalmak befogadása irányába mozduljunk el. Írásom további részében ennek a változásnak az indokait és elemeit fogom bemutatni és vizsgálni.

Változó kutatási paradigmák: a Kutatás 2.0 felé

Nem kétséges, hogy az átalakult az információs és kommunikációs technológiák (IKT) használata oda vezetett, hogy a tudomány megváltozott, amit számos szerző le is írt.² Mindazonáltal azok a mélyreható és gyökeres változások, amelyek változó alakzatokat hozhatnak a tudomány és a kutatási tevékenység területén, a Web 2.0-val megindult technológiai innováció eredményei.³ Figyelembe véve a tudomány társadalmi és kommunikatív természetét, kevésbé meglepő, hogy számos kutató aktív résztvevőjévé lett ennek az új webnek, és sok esetben használja azokat a szolgáltatásait és eszközeit, amelyeket kifejezetten a kutatók számára fejlesztettek ki.⁴ A Web 2.0 azt ígéri, hogy lehetővé teszi a kutatók számára, hogy új módon tudjanak információkat létrehozni, annotálni, szemlézni, újrafelhasználni és ábrázolni, továbbá képessé teszi őket arra, hogy előmozdítsák a tudományos kommunikáció területén jelentkező újítások elterjedését, például a folyamatban lévő kutatásokról való publikálást vagy a kutatás forrásainak nyílt megosztását.⁵ Annak érdekében, hogy ezen alapvető változásokat kifejezésre juttassuk, született meg a *Tudomány 2.0* és a *Kutatás 2.0* elnevezés. Több

definíció elemzése azt mutatja, hogy mindkét kifejezés a kutatás olyan új megközelítéseire utal, amelyek az együttműködésben történő tudáslelt-rehozást mozdítják elő, a nyers eredményekhez, elméletekhez és elképzelésekhez való online hozzáférésre támaszkodnak, továbbá a kutatási folyamat nyílttá tételére fókuszálnak.⁶ Ezeknek az új fogalmaknak fontos eleme a vázlatos anyagok vagy a kutatás nem végleges kimeneteinek a publikálása, ami olyan meglátások létrejöttét segíti elő, amelyek nem ismételhők meg védett környezetekben. Az ilyen vázlatos produktumok teszik lehetővé a korábbinál rövidebb terjedelmű és gyakoribb visszacsatolást, és hozzájárulnak a kutatás színvonalának folyamatos javulásához.⁷ A Tudomány 2.0 vagy a Kutatás 2.0 gyakorlata nagymértékben támaszkodik Web 2.0-ás eszközökre (pl. a wikik, a blogok, a közösségi hálózatok, az RSS stb.). A tudományos információ terjesztésének és kommunikálásának ezek az új formái lehetővé teszik, hogy a kutatók a párbeszéd eddiginél gazdagabb formáit és az önkifejezés digitális módjait teremtsék meg. Ilyen módon a tudományos kommunikáció olyan formáiban vehetnek részt, amelyek a hagyományos rendszer alternatíváját jelentik. *Weller és munkatársai* szerint a Web 2.0-ás eszközök és szolgáltatások összekapcsolása a kutatási folyamatokkal több dimenziót képvisel. Új utakat nyit, egyrészt a tudományos és kutatási tevékenységek közösségkapcsolati rendszerében (blogok, podcasting stb.), másrészt a tudás közösségi előállítására és kezelésére tekintetben. Lehetővé teszi a tudományos kommunikációt (a tudományos tartalmak terjesztése és megvitatása, a tudományos információk összekapcsolása és hozzáférhetősége) új struktúráinak és rendszereinek létrejöttét.⁸ Ezek a jellemzők és dimenziók azt mutatják, hogy a hagyományos kutatási tevékenységek különböznek a Kutatás 2.0-tól. Ezen túl, amíg a Kutatás 1.0 jellemzője a szöveg- és dokumentumközpontú paradigma volt, a Web 2.0-ás környezetben zajló kutatás nagymértékben az emberekről és a közösségekről szól, amelyek a tudományos folyamatok középpontjába kerültek.⁹ Amikor a kutatók tudományos adatokat vagy információ

keresnek, a többi kutatóra, bizottságokra és hálózatokra támaszkodnak. Ezek a változások természetesen nemcsak technológiai természetűek és folyamat alapúak, hanem sokkal lényegesebb és mélyrehatóbb ismeretelméleti hatásuk van, amit az *elmozduló*,¹⁰ a *törést jelentő*, a *bomlasztó*¹¹ vagy éppen a *torzító*¹² jelzővel írhatunk le. *Dede* földrengésszerű ismeretelméleti elmozdulásról ír, melyet a Web 2.0 hozott magával olyan módon, hogy különbséget tett a tudás klasszikus felfogása és a Web 2.0-ás környezetében megjelenő megközelítései között. Ez a megkülönböztetés azt mutatja, hogy a „tudás” klasszikus távlata a tények közötti olyan pontosan körülhatárolt kölcsönhatásokból áll, amelyek tárgyilagos kutatáson alapulnak, amely meggyőző bizonyítékát adja annak, hogy szisztematikus okai vannak. Ismeretelméleti szempontból minden jelenség alapja egyetlen igaz magyarázat, miközben a Web 2.0 keretei között a „tudás” a leírására vonatkozó közös megegyezésként határozható meg, amelyben a tények összekapcsolódhatnak az emberi tapasztalás olyan más dimenzióival, mint a vélemények, értékek és szellemi hiedelmek. Míg számos szerző e bomlasztó erőt lehetőséggé fogja fel, amelyek segítségével felülkerekedhetünk a kutatás és a tudomány olyan tévedésein, mint a hatás- és a hivatkozás-elemzés rendszerei¹³ vagy maga a tudományos publikáció,¹⁴ mások megkérdőjelezzik az információ megosztásának azt a hatását, hogy általa növekszik a tudás. *Schiltz*, *Truyen* és *Coppens* szerint az információ pusztá elosztása nem vezet a tudás növekedéséhez, mivel az információ nem azonos a tudással. Az információból lehet tudás, azonban az információ hozzáférhetősége önmagában nem feltétlenül eredményez tudást. Szociológiai értelemben a tudás összetettebb és kevésbé valószínű, mivel magába foglalja a kódolást, amely (mint olyat) felismerhetővé teszi.¹⁵

Kutatás 2.0: kritikai elemek és tényleges felhasználás

A Web 2.0-ás technológiák alkalmazásában rejlő érdekes lehetőségek ellenére a szakirodalom azt mutatja, hogy a Web 2.0 használata eddig nem bizonyult elsöprő erejűnek. Különböző kutatások eredményei arra utalnak, hogy a Web 2.0 nem fog rövid- vagy középtávon gyökeres változásokat hozni a tudományos kommunikációban. *Procter és munkatársai* például kimutatták, hogy a Web 2.0-ás szolgáltatások közül csak néhány – a meglévő gyakorlaton alapuló, általános jellegű, intuitív és könnyen használható – szolgáltatás esetében találkozunk gyors növekedéssel, bár sok kutató kedvét elveszi a tudományos kutatás új formáitól amiatt, hogy nem tudnak bízni olyan forrásokban, melyek nem estek át a hagyományos értelemben vett lektoráláson.¹⁶ Ezt számos más kutatás is igazolja.¹⁷ Ugyanakkor longitudinális kutatási adatok bizonyos közösségi hálózatok és hálózati eszközök (aktív és passzív) használatának kis mértékű növekedését mutatják az Y-generációs doktoranduszok körében.¹⁸ Ez összecseng *Arms* és *Larsen* előrejelzésével, akik szerint intenzívebb lesz ez a növekedés, és akik szerint a fiatalabb kutatók azok, akik hamar fogják alkalmazni az olyan újításokat, mint a webes keresőmotorok, a Google Scholar, a Wikipédia és a tudományos blogok.¹⁹ Más szerzők is beszámolnak arról, hogy számos posztgraduális és posztdoktori kutató esetében változás figyelhető meg abban, miként jutnak információhoz és hogyan osztják meg azt. Ebbe beleérthetjük annak módját is, hogy miként élnek a Web 2.0 kínálta lehetőségekkel tudományos közleményeik „előpublikálása” során.²⁰ Bár elemzésünknek ezen a pontján úgy tűnik, hogy a Web 2.0-ás szolgáltatások nem fognak a tudomány területén a bevezetett média és az információs csatornák helyébe lépni, a Web 2.0-ás szolgáltatások és technológiák erejét nem szabad alábecsülnünk. Ezek a szolgáltatások már most is új minőséget hoznak a kutatási folyamatokba, ennél fogva legalább is ki fogják egészíteni a hagyományos szolgálta-

tásokat. Ahogy arról az előzőekben szóltunk, a Kutatás 2.0 izgalmas lehetőséget kínál a kutatási folyamatok és a tudományos tevékenységek tökéletesítésére, miközben veszélyes övezet is. Ha a kockázatok és lehetőségek összehasonlító elemzését végezzük, amikor a Web 2.0-ás technológiákról beszélünk, kiindulópontként mindig figyelembe kell vennünk az adott kutatás kontextusát vagy tárgyköreit. Amíg az ilyen elemzésekkel a hétköznapi kontextusokban, a szórakozás vagy a közbeszéd kapcsán kevésbé törődünk, az olyan szakterületeken, mint az oktatás vagy az egészségügy, a kutatás problémái és kockázatai kiemelkedően fontosak. Bár filozófiája nyitott és a részvételt hangsúlyozza, a Kutatás 2.0-t nagymértékben a szakosodott, megbízható, pontos és igazolható eredetű információ megtalálásának hagyományos motivációja jellemzi. A tudományos információnak ez a sajátos természete az, amely a Kutatás 2.0-ben rejlő lehetőségeket kockázatok és ellentmondások hordozójává teszi. A tudás előállításának együttműködésen alapuló modellje, a mash-upok gyakorlata, vagy a névtelenség olyan információ-teret hoznak létre, amelyben hitelesség, a megbízhatóság, a szakmai hozzáértés és a megbízhatóság folyamatosan megkérdőjeleződik. Megjelenik a téves és a félrevezető információ, átdolgozzák, finomítják, vagy elvetik, mielőtt megszületik a konszenzus. A kutatók számára különösen kockázatos a globális „kivág-beilleszt” kultúra, amely a 2.0-ás világ számos tevékenységét meghatározza. Azok a kutatók, akik online hozzáférhetővé teszik előzetes eredményeiket, azt kockáztatják, hogy mások lemásolják és kiaknázzák munkájukat annak érdekében, hogy érdemeket szerezzenek, vagy éppen szabadalmakhoz jussanak. Ez különösen így van az olyan különösen kompetitív területeken, ahol a szabadalmak, az előléptetés vagy a végleges kinevezés attól függ, hogy első-e egy-egy új felfedezés publikálásában.²¹ A Web 2.0-ás környezetekben az amatőrizmus²² vagy a magánélet titkosságával, a bizalmas információkkal, a bizalommal kapcsolatos és a jogi problémák²³ tolerálhatók a szórakoztatásban, viszont természetes, hogy nem fogadhatók el a

tudomány számára. A Kutatás 2.0-ának ezek a kritikus jellemzői komoly dilemma elé állítják a kutatókat: maradjanak biztonságban és hagyják figyelmen kívül a kutatásban a Web 2.0 kínálta potenciált, vagy fogadják el kockázatok és a lehetséges következményeket. Egy intelligensebb és biztonságosabb „harmadik” út lehet az olyan információs műveltség, amelynek célja, hogy felkészítse a kutatókat az információs környezetbe a Web 2.0 által behozott bonyolultságra, és segítse őket abban, hogy azzal megküzdjenek. Annak érdekében azonban, hogy hatásos és hatékony legyen ennek a célnak a megvalósításában, a kutatók információs műveltségi oktatásának változnia kell, át kell alakulnia és néhány aspektusának tekintetében bővülnie kell. Egy ilyen újragondolás fő érveit és szempontjait a következő részben fogjuk taglalni.

Az információs műveltség változásai az új információs világban

Nem kétséges, hogy a Web 2.0 mély nyomokat hagyott a könyvtár- és információtudományban és az információs műveltségben. Egyes szerzők eszköz-perspektívában interpretálják az IM és a Web 2.0 összefüggésrendszerét.²⁴ Ebből a nézőpontból a Web 2.0-ra úgy tekinthetünk, mint olyan, különböző eszközök gazdag tárára, amely lehetővé teszi az IM jobb oktatását, a felhasználók jobb bevonását, valamint aktív módszerek alkalmazását. Egyre több szerző ismeri fel azonban, hogy sokkal mélyebb és összetettebb kapcsolat van az IM és a részvételen alapuló Web 2.0-ás környezetek között,²⁵ sőt néhányan egészen addig mennek el, hogy ezt a kapcsolatot *Információs Műveltség 2.0*-nak nevezik.²⁶ Az IM és a Web 2.0 kölcsönös összefüggései kapcsán számos téma merül fel. Ilyen az információs túlterhelés, a hozzáértés és a hitelesség, az információs kontextusok eróziója, a közösségekben létrehozott információ, az új információs műfajok, a szubjektív és a személyes információszerzés stb. E nézőpontok-

nak az egyik döntő eleme, hogy az információs műveltség hatókörének és fókuszának meg kell változnia, mivel a Web 2.0 és a közösségi média jellemezte környezet episztemológiája is megváltozott. Éppen az információs műveltség lehet az a keret, amelynek segítségével úrrá lehetünk az „információs betegségeken”. Ez utóbbiak között van az információ-túlterhelés és az információ okozta szorongás, az azonosság és szakmai hozzáértés elvesztése, az információ apró darabokra történő bontásának és a felszínes újdonságnak a hangsúlyozása. Mindezeket a betegségeket úgy is felfoghatjuk, mint az „ismeretelméleti védelem” különböző formáit, amelyek segítenek a kutatóknak a weben található félrevezető információk felismerésében. Bár több jelenkori kutató vizsgálódásának terepét az új problémák széles spektruma határozta meg, az IM jelenlegi gyakorlatának számos aspektusa még mindig a nyomtatott kultúrától való függést mutatja, ami nem illeszkedik a Web 2.0-ás környezetek átmeneti és hibrid természetéhez. Az IM olyan keretrendszerre is válhat, amely segít abban, hogy az információhoz kapcsolódó olyan „patológiás” jelenségekkel megbirkózhassunk, mint az információ-túlterhelés, az információtól való szorongás, az önazonosság és a szakmai hozzáértés elvesztése, valamint az információ mikro-adagokra történő tördelésére és a felszínes újdonságra való törekvés.²⁷ Felfogható olyan „episztemológiai védelemként” is,²⁸ amely segíti a kutatót a weben terjedő félrevezető információk felismerésében.

Bár az új kérdések széles skálája hozzájárult ahhoz, hogy számos kortárs kutató kutatással kapcsolatos távlata megváltozzék, az információs műveltség jelenlegi gyakorlatának számos aspektusa még mindig a nyomtatott kultúrától való függést tükrözi, ami nem egyeztethető össze a Web 2.0 átmeneti és hibrid természetével.²⁹ A nyomtatáson alapuló környezetek sokkal stabilabbak, strukturáltak és lineárisak. A digitalizált Web 2.0-ás környezetben az információ elválí anyagi hordozójától, valamint a szakmai hozzáértéstől és néha a bizalomtól. Ennek kapcsán olyan kérdésköröknek kell az információs mű-

veltségi tevékenységek részévé válnia, mint a hitelesség és a szakértelem, a szellemi tulajdon, az információs túlterheléssel való megbirkózás vagy a magánélet titkosságának problémája, a publikálási mechanizmusok megértése, valamint a modern információs környezetek tényleges megértése. Ha némileg véletlenszerűen megnézzük, hogy milyen kutatóknak, oktatóknak és/vagy doktoranduszoknak kínált információs műveltségi kurzusokat találunk,³⁰ és bepillantunk kutatási adatokba,³¹ igazolva látjuk, hogy az IM könyvtári gyakorlata túl szűk, és azt tapasztaljuk, hogy sok könyvtárban az IM klasszikus témái vannak túlsúlyban annak ellenére, hogy a kutatók igényei változnak, és a tudományos kommunikáció világa átalakulóban van. A leginkább elterjedt formák a különböző adatbázisok használatába bevezető kalauzok, az internetes keresési stratégiákat (pl. a Boole algebrát) vagy a hivatkozást és az irodalomjegyzékek összeállítását oktató szemináriumok, bár arra is találunk példát, hogy a 2.0-ás szemlélet járja át az információs műveltséget oktató programokat.³² Swanson szerint a probléma oka az, hogy a könyvtárosok és az oktatók az információ „hordozójára”, avagy formátumára, alakjára irányítják a hallgatók figyelmét, ahelyett hogy magára az információra figyelnének.³³ Ez akkor fordul elő, amikor a tartalom a hagyományos hordozóedényeiből (a könyvből a folyóiratból és a CD-kről) hirtelen „kicsomagolódnak”.³⁴ *Cmor és Li* szerint ez azt jelzi, hogy az oktatási programok az értelmező keresés és hivatkozás történeti fókuszától magának az információnak a sokarcú bemutatása felé mozdulnak el.³⁵

Az információs műveltség profilja a Kutatás 2.0-ás környezetekben

A múlt évtized változásokat hozott abban, hogy a kutatók miként jutnak el felfedezéseikhez, hogyan érik el a kutatásaikhoz szükséges releváns információforrásokat, továbbá miként hoznak létre és kezelnek új típusú információforrások-

kat. A tudományos munka különböző területein, a kutatás kultúrájában és a tudományos kommunikációban bekövetkezett újrendeződés közvetlen hatással arra, hogy mire fókuszál, és miként épül fel az információs műveltség oktatása, továbbá hogy milyen formában kínáljuk azt. Ez a megállapítás különösen igaz az IM oktatási programok témaköreire, valamint azokra a kérdésekre és problémákra, amelyekről az oktatásnak szólnia kell. Egész pontosan azt kell mondanunk, hogy a kutatók IM oktatásának alapjául azoknak a kérdéseknek kell szolgálniuk, amelyek az Információs Műveltség 2.0-ával kapcsolatos diskurzus során merültek fel, és melyekről cikkünk előző részében már szóltunk. Cikkünk további részében azokat a szempontokat vezetjük be és magyarázzuk meg, melyek a Kutatás 2.0 paradigma nyomán a kutatóknak szóló információs műveltségben változásokat indukál(hat)nak.

A megbízhatóság és a szaktekinély

A tudományos adatokat és magát a kutatást a tudományos tevékenység hagyományosan nagyra értékelt helyein gyűjtik és őrzik, mint a tudományos folyóiratok, az adatbázisok, amelyek kényelmessé, átláthatóvá és megbízhatóvá teszik az olyan tevékenységeket, mint a tudományos információ megtalálása és értékelése. A központilag kezelt és strukturált információs környezetekkel szemben a jelen – a részvétel kultúráján alapuló – kutatási folyamatát nem a hagyományos kapuőrök és publikációk szervezik. Inkább a nem-hagyományos tudományos objektumok jellemzik, amelyek nem a kiadók imprimatúráját hordozzák, viszont lehet tudományos jelentőségük. *Christine Borgman* erről a következőket írja: „*A [minőség] indikátorai között ott vannak a publikációs csatornák, az a tény, hogy a művet a könyvtárak kiválasztják, és ott vannak a hivatkozások arányszámai is. Ahogy csökken a külső minőségi tényezők száma, az egyéneknek kell az eddiginél kifinomultabb ítéleteket hozniuk arról, hogy bíznak-e egy dokumentumban vagy forrásban.*”³⁶ Minden kutató

számára létfontosságú, hogy tudatában legyen az adatok megbízhatóságához kapcsolódó problémákkal, és hogy megtanulja, miként fejezze ki kételyeit a közzétett információ származási helyéről vagy pontosságáról. A kutatóknak meg kell ismerkedniük a hitelességnek azokkal az új, a korábitól eltérő jellegű jeleivel, amelyek meghatározzák napjaink részvételen és együttműködésen alapuló kultúráját. A hitelesség számos releváns és hasznos mérföldköve került át magából a forrásból a közösségi hálózatokba és társadalmi terekbe. *Metzger, Flanagin* és *Medders* szerint az online információ értékelésekor a közelmúltban elvégzett empirikus kutatások nagyobb hangsúlyt helyeznek a közösségi jóváhagyásra, mint a hagyományos szakértői forrásokra. Ugyanők hatalmas változás jeleit látják a hitelesség folyamatai terén, valamint „*a bizalom megítélésével összefüggő folyamatok radikális externalizációját*” tapasztalják. Az utóbbi alatt azt értjük, hogy az egyének nagyobb mértékben az online információfeldolgozás és értékelés közösségi eszközeire támaszkodnak. Ennél fogva – állítják – a szakmai hozzáértés modellje változóban van: az egyetlen szaktekinélytől egy olyan modell felé mozdul el, amelyben több egyenrangú szaktekinély hálózatával számolhatunk. A kutatóknak szánt információs műveltségi programoknak tehát ezen új problémákra kell irányítaniuk a figyelmet, és abban segíteni a kutatókat, hogy meg tudják határozni az új tudományos források szakszerűségét, jelentőségét és tudományos érvényességét.³⁷

Az információterjesztés új (alternatív) formáinak megértése

A kommunikáció a tudományos folyamatok fő hajtóereje. Csak a publikált (vagyis kommunikált) eredmények „léteznek” a tudományos közösség számára. Az internet előtti tudományos kommunikáció megkövetelte, hogy a kiadók, könyvtárak közvetítő szerepet töltsenek be. Ahhoz, hogy tudományos információt találjunk, ahhoz hozzáférjünk, ma már nem előfeltétel a közvetítők megléte. A kutató, még akkor is,

amikor hiteles forrásokat használ, a jó minőségű információ felkutatásában nincs a hagyományos tudományos tartományokhoz (pl. a lektorált publikációkhoz, tudományos adatbázisokhoz) kötve, hanem forrásai potenciálisan magukba foglalhatják a blogokat, a kutató saját (kiadói közreműködés nélküli) publikációit, prezentációkat. Ezek közül az új információs műfajok közül néhány a folyóiratok kínálta statikus struktúrák felgyorsításának és új életre keltésének kiváló eszköze, és keretet adnak az értéknövelt kommunikáció és a valós párbeszéd számára. Különböző olyan kommunikációs csatornák, mint a személyközi kommunikáció és a különböző szintű hálózatok, ide értve a tagságon alapuló csoportok vagy a láthatatlan kollégiumok az információ egyre fontosabb forrásává,³⁸ továbbá a kommunikáció és az információ-megosztás színhelyeivé válnak. Ezek a kutatók az információ elérésének és megszerzésének személyes kapcsolatokon alapuló hálózataira támaszkodnak. Gondolataikat olyan informális hálózatok útján osztják meg vagy olyan közösségi hálózatokban vesznek részt, amelyek ellenőrizetlen adatokhoz, előzetes elgondolásokhoz és elméletekhez nyújtanak hozzáférést. Ha az információs műveltségi oktatás során ezekről az új mintázatokról, műfajokról és formákról a mélyebb ismeretekhez jutnak a kutatók, az segíthet abban, hogy minden esetben jól megalapozott döntéseket hozhassanak a kutatási eredményeinek elérését és terjesztését szolgáló különböző alternatív formák alkalmazásának szükségességéről.

A kutatási információk és adatok kezelése

Mivel valószínűsíthető, sőt számos szerző véleménye szerint nagyon is lehetséges, hogy a tudományos munkában változások következnek be,³⁹ a kutatókat meg kell ismertetnünk az új információs terekkel és meg kell tanítanunk őket arra, hogy miként fejezzék ki magukat ebben az új kontextusban, továbbá miként szervezzék a saját maguk gyűjtött forrásokat. El kell sajátítaniuk annak a módját is, hogy miként járuljanak hozzá

ehhez a környezethez, nemcsak mint felhasználók, hanem mint az információ előállítói vagy társ-előállítói is. A kutatási adatok áradatában a kutatóknak egyre összetettebb és intelligensebb módokat kell találniuk a kutatási adatok fogyasztására, kezelésére és létrehozására. Ez nemcsak a tudományos tartalom előállítására vonatkozik, hanem arra a képességükre is, hogy részt vegyenek a felhasználói eredetű szervezeti gyakorlatban (címkézésben, kutatás-központú linkek digitális gyűjteményeinek létrehozásában, webes linkek és bibliográfiai adatok együttműködésben való kezelésében). Felépítésénél fogva ez lehetővé teszi az egyének és a csoportok számára, hogy a kívülről jövő struktúrák és szerveződés helyett önszervezőek legyenek.⁴⁰

Az információ szervezése és kezelése mindig is része volt az információs műveltségnek, mivel lehetővé teszik, hogy hatékonyan szűrjük és használjuk az információt. Amikor azonban az IM oktatás az információ szervezésével foglalkozik, akkor szemlélete döntően rendszer-központú, vagyis az információ szervezésének elveit előre meghatározott információs rendszerekben, könyvtárakban, adatbázisokban, címjegyzékekben tárgyalja.⁴¹ Ennél a szemléletnél tágabb megközelítésre van szükség annak érdekében, hogy felhasználó-központú legyen az információ szervezésének gyakorlata (a felhasználók által létrehozott, ad hoc jellegű objektív vagy szubjektív címkék, linkgyűjtemények létrehozása, web-linkek és bibliográfiai adatok közös kezelése stb. formájában).

Az információ kezelésének fentebb leírt tág szemléletét azoknak az új fejleményeknek a fényében is értelmezhetjük, amelyek az adatkezelési kompetenciák ügyét előtérbe hozták. Ilyen a Researcher Development Framework⁴² vagy a JISC-nek a kutatás adatkezelési kompetenciáival kapcsolatos képzései.⁴³ Ezek a kezdeményezések, amelyek a *data information literacy* (adat-információs műveltség) nevet kapták,⁴⁴ megerősítik, hogy a kutatási adatok kezelése és menedzselése nélkülözhetetlen része az információs műveltségnek.

A tudományos teljesítmény értékelésének és lektorálásának alternatív formái

A tudomány művelésének egyik gyakran kritizált aspektusa a tudományos teljesítmény értékelésének hagyományos módja. A klasszikus lektorálásnak és az értékelési folyamatoknak számos hiányossága van (a minőség, a lassúság és az elfoglaltság tekintetében), ráadásul többnyire és a bibliometriából és a tudományometriából származó kvantitatív mérőszámokon alapulnak. A Web 2.0 megjelenése új ablakot nyitott a tudomány hatásának szemléletére.⁴⁵ A közösségi navigáció, valamint az ajánló és a csoportos információszűrési rendszerek elterjedtek a Web 2.0-ás környezetben, és nemcsak arra alkalmasak, hogy tudományos tartalmakat érjünk és osszunk meg egymással, hanem hogy értékeljük és kiegészítsük a lektorálás hagyományos formáit. A felhasználók véleménye, recenziók, címkék, kommentek általában lehetővé teszik a legnépszerűbb vagy a legjobb értékelést kapott cikkek azonosítását, vagy hogy az azonos profilú felhasználók által könyvjelzőzött, megcímkézett írásokat megtaláljuk. Minél több felhasználó címkéz meg egy dokumentumot, annál valószínűbb, hogy az adott cikk releváns egy meghatározott közösség (például a kutatók) számára. *Stock* szerint a kattintások száma (és a letöltési mutatók), a címkéző felhasználók, valamint a kapcsolódó kommentek száma a relevancia-rangsor kritériumává váltak.⁴⁶ Az a tény, hogy egy tudományos teljesítményt tükröző munka könyvjelzőt kap, a Twitteren vagy egy blogon hivatkoznak rá, az a közlemény hatását és befolyását mutatja. *Priem és Hemminger* szerint ha ezeket az adatokat a tudományos teljesítmény értékelésekor figyelembe vesszük, képesek leszünk egy tágabb és az eddiginél finomabb szövetű, továbbá korszerűbb képet alkotni a cikkek hatásáról.⁴⁷ Bár ezek a rendszerek új mutatókat kínálnak a tudományos tevékenység értékelésére, nem árt óvatosnak lennünk, mivel ezek a mérőszámok a népszerűség, s nem feltétlenül a minőség mutatói. Bár még vita tárgyát képezik, de relevanciával bír, ha a kutatók bepillantást

nyernek a tudományos információ megtalálásának és értékelésének ezekbe az újonnan felmerülő típusaiba, amelyeket figyelembe kell venni az információs műveltség oktatásában is.

A jó hírnév és a kutatói presztízs kiépítése online eszközökkel

Ahogy azt már az előzőekben megállapítottuk, nem kétséges, hogy a tudományos kutatás egyre nagyobb mértékben együttműködésen alapul mind megvalósításában, mind a megosztás és a kommunikálás tekintetében. A szakértelemmel és a hitelességgel kapcsolatos fejtegetések megmutatták, hogy a tudományos gyakorlat új formái komoly kérdéseket vetnek fel azoknak az identitása kapcsán, akik tudományos tevékenységük részeként a digitális önkifejezés egyre szélesedő formáit hozzák létre. Ez nemcsak az átlagos felhasználó számára probléma, de a tudományos információ létrehozói számára is. Kulcskérdés lesz a kutatók számára, miként őrizzék meg jó hírnevüket és presztízsüket, mivel az online gyakorlat új típusai egyaránt jelentenek lehetőséget és kockázatot. A Web 2.0 lehetővé teszi, hogy potenciálisan értékes, bennünket formáló tapasztalatokhoz és közösségi élményekhez jussunk, de ugyanakkor kaput nyit a potenciálisan meddő, a káros és túlzott nyilvánosságot okozó, valamint a magánéletet fenyegető, a tanulást aláásó interakciók előtt is.⁴⁸ A lehetőségek oldalán a felhasználók hasznát láthatják azoknak az online gyakorlatoknak, amelyek internetes hírnevük építését szolgálják. A kutatónak van esélye és lehetősége, hogy nagyobb elismertséget és jutalmat kapjon kutatási teljesítményéért. A kereskedelmi domének (pl. az Amazon értékelései) már megmutatták, hogy ilyen hírnév figyelmet és befolyást teremt. *Greenhow, Robelia és Hughes* a következőképpen illusztrálja azt a folyamatot, amelynek során egy oktató online identitása létrejön: ismertté válhat könyvjelző-gyűjteménye, valamint egy vagy több téma szövegei és információforrásai értékelése okán. A hírnév a rendszeren belül egyre bővülő hálózatok útján terjed. Ezek a rendszerek

lehetővé teszik a Delicious (és más közösségi könyvjelző oldalak) használói számára teszik lehetővé, hogy lássák, és nyomon kövessék más felhasználók nyilvános könyvjelző-gyűjteményeit.⁴⁹ A közösségi tudományosságnak és/vagy oktatásnak ezek a formái különösen érdekesek a testreszabott, célcsoportos (professzori, kutatói, dokroranduszoknak szóló) információs műveltségi programok felépítéséhez. Az IM oktatásnak az is a feladata, hogy felhívja a felhasználók figyelmét a hírnév megszerzésére irányuló, kialakulóban lévő és már létező mechanizmusok létre, továbbá elgondolkoztassa őket saját hírnevükről, valamint arról a digitális lábnyomról, amelyet különböző online tevékenységeik nyomán maguk után hagynak.

Következtetések

Az információ világának jelenkori fejlődését tekinthetjük a tudományos információ elérése, értékelése, terjesztése, kommunikálása és egymás közötti megosztása terén bekövetkezett változás fő mozgatórugójának. Az utóbbi évtizedben a tudományos információ forradalmi változáson ment keresztül, ami különösen a Web 2.0 megjelenésének volt köszönhető. Korunk kutatója olyan információs környezetben él és dolgozik, amely egyre összetettebb, és a tudományos teljesítmény olyan alternatív formái jellemzik, mint a wikik, a blogok, a közösségi könyvjelző oldalak. Ráadásul a Web 2.0 olyan jelenségeket okozott, mint az információ-túlterhelés, és olyan problémákat hozott felszínre, mint a szakmai hozzáértés, a megbízhatóság, az információ terjesztésének és kommunikálásának új formái, a nyílt hozzáférés, az etika és a tudományos hírnév kérdései. A kutatóknak szánt IM keretrendszernek ennélfogva új irányt kell venniük, kevésbé kell a források megtalálására koncentrálniuk, különösen a hagyományos eszközök tekintetében. Miközben az értékelésre koncentrálnunk, figyelniük kell az információmenedzsmentre, a szaktekintély és a magánszféra védelmének a kérdéseire, valamint az összetett információs

környezetek mélyebb szintű megértésére.

A könyvtáros közösségnek fel kell ismernie, hogy a Web 2.0 nagymértékben megváltoztatta azt a módot, ahogyan a kutatók információt keresnek és találnak, és hogy olyan kérdéseket hozott magával, amelyek komolyan befolyásolják a tudományos folyamatokat. Hogy az információs műveltséget az eddigieknél relevánsabbá (vagy egyáltalán relevánssá) tegyük, ezeket a kérdéseket fel kell venni az IM programokba, és az információs műveltséghez az eddiginél holisztikusabb módon kell közelíteni, mivel az előzőekben felvázolt kérdések közül több befolyásolja majd a kutatók pályáját, ahol informált és ismert döntéseket kell majd hozniuk.

Jegyzetek

1. SCONUL Working Group of Information Literacy: The SCONUL Seven Pillars of Information Literacy. A research lens for higher education, 2011. http://www.sconul.ac.uk/groups/information_literacy/publications/researchlens.pdf
2. NENTWICH, M.: Cyberscience: research in the age of the internet. Vienna: Austrian Academy of Sciences Press, 2003. <http://hw.oeaw.ac.at/3188-7>; Information Format Trends: Content, Not Containers. OCLC, 2004. <http://www.oclc.org/reports/2004format.htm>;
DE SOMPEL, H.V. et al.: Rethinking scholarly communication – building the system that scholars deserve = D-Lib Magazine, 10. vol. 2004. 9. no. <http://www.dlib.org/dlib/september04/vandesompel/09vandesompel.html>;
ARMS, W. & LARSEN, R.: The future of scholarly communication: building the infrastructure for cyberscholarship. Phoenix, AZ: National Science Foundation ; British Joint Information Systems Committee, 2007. <http://www.sis.pitt.edu/~repwkshop/NSF-JISC-report.pdf>
BORGMAN, C. L.: Scholarship in the digital age: information, infrastructure, and the Internet. Cambridge, Mass: MIT Press, 2007.; Waldrop, M.M.: Science 2.0: is open access science the future? = Scientific American, 2008. <http://www.sciam.com/article.cfm?id=science-2-point-0>
ODLYZKO, A.: The future of scientific communication. 2009. <http://www.dtc.umn.edu/~odlyzko/doc/future.scientific.comm.pdf>
3. WALDROP i. m.; LUZON, M.J.: Scholarly hyperwriting: The function of links in academic weblogs = Journal of the Ameri-

- can Society for Information Science and Technology, 60. vol. 2009. 1. no., 75–89. p.; ODLYZKO i. m.; PROCTER et al.: Adoption and use of Web 2.0 in scholarly communications = *Philosophical Transactions of the Royal Society*, 368. vol. no. 2010. 4039–4056.; LIEVROUW, L.A.: Social media and the production of knowledge: A return to Little Science? = *Social Epistemology*, 24. vol. 2011. 3. no. 219–237. p.
4. PRIEM, J., – HEMMINGER, B. H.: *Scientometrics 2.0: New metrics of scholarly impact on the social Web* = *First Monday*, 15. vol. 2010. 7. no. <http://firstmonday.org/htbin/cgiwrap/bin/ojs/index.php/fm/article/view/2874/2570>
 5. PROCTER et al. i. m.
 6. LUZON i.m.; ULLMANN, T. D. et al.: **Components of a Research 2.0 infrastructure**. In: M. Wolpers, P. Kirschner, M. Scheffel, S. Lindstaed, V. Dimitrova (Eds.). *Sustaining TEL: From innovation to learning and practice*, 5th European Conference on Technology-Enhanced Learning (ECTEL'10), Proceedings, Heidelberg: Springer, 2010. 590–596.
 7. BURGELMAN, J., OSIMO, D. – BOGDANOVICZ, M.: *Science 2.0 (change will happen)* = *First Monday*, 15. vol. 2010. 7. no. <http://frodo.lib.uic.edu/ojsjournals/index.php/fm/article/view/2961/2573>
 8. WELLER, K. et al. *Wissenschaft 2.0? Social Software im Einsatz für die Wissenschaft* = *Information in Wissenschaft, Bildung und Wirtschaft*. Proceedings der 29. Online-Tagung der DGI / ed. M. Ockenfeld. Frankfurt am Main: DGI, 2007. 121–136. p.
 9. ŠPIRANEC, S. – BANEK ZORICA, M.: *Information Literacy Meets "Research 2.0": Exploring developments in Croatian academic libraries*. In: *E-Science and Information management*. 2012. 87–101.; ŠPIRANEC, S. – BANEK ZORICA, M.: *Changing anatomies of information literacy at the postgraduate level: refinements of models and shifts in assessment* = *Nordic Journal of Information Literacy in Higher Education*, 4. vol. 2012. 1. no. 3–12. p.
 10. DEDE, C.: *A seismic shift in epistemology* = *EDUCAUSE Review*, 43. vol. 2008. 3. no. 80–81. p.
 11. COPE, W. – KALANTZIS, M. *Signs of epistemic disruption: Transformations in the knowledge system of the academic journal*. = *First Monday*, 14. vol. 2009. 4. no. <http://firstmonday.org/htbin/cgiwrap/bin/ojs/index.php/fm/article/view/2309/2163> [2012. május 17.]
 12. SCHILTZ, M. – TRUYEN, P. – COPPENS, P.: *Cutting the trees of knowledge: social software, information architecture and their epistemic consequences* = *Thesis Eleven*, 89. vol. 2007. 1. no. 94–114. p.
 13. COPE – KALANTZIS i. m.
 14. WHITWORTH, B. – FRIEDMAN, R.: *Reinventing academic publishing online. Part I: Rigor, relevance and practice* = *First Monday*, 14. vol. 2009. 8. no. <http://firstmonday.org/htbin/cgiwrap/bin/ojs/index.php/fm/article/view/2609/2248>
 15. SCHILTZ – TRUYEN – COPPENS i. m.
 16. PROCTER et al. i. m.
 17. HARLEY, D. – KRZYS Acord, S. – EARL-NOVELL, S., – LAWRENCE, S. – KING, C.J.: **Assessing the Future Landscape of Scholarly Communication: An Exploration of Faculty Values and Needs in Seven Disciplines**. Center for Studies in Higher Education, UC Berkeley, 2010. http://escholarship.org/uc/cshe_fsc
Researchers of Tomorrow: Annual Report 2010-2011 (2011) http://explorationforchange.net/attachments/059_Researchers%20of%20Tomorrow%20Year%202%20report%20final%20110510.pdf
 18. *Researchers of Tomorrow*
 19. ARMS – LARSEN i. m.
 20. *Research Information Network: If you build it, will they come? How researchers perceive and use web 2.0*. London: RIN. 2010, <http://www.rin.ac.uk/our-work/communicatingand-disseminating-research/use-and-relevance-web-20-researchers>
 21. WALDROP i. m.
 22. KOLTAY T.: *New media and literacies: amateurs vs. professionals* = *First Monday*, 16. vol. 2011. 1. no. <http://firstmonday.org/htbin/cgiwrap/bin/ojs/index.php/fm/article/view/3206/2748> [2012. május 17.]
 23. YUWEI, L. *Research 2.0. = Qualitative Researcher*, 2008. no. 8. http://www.cardiff.ac.uk/socsi/qualiti/QualitativeResearcher/QR_Issue8_Jun08.pdf
 24. GOODWIN, P.: *Information literacy and Web 2.0: is it just a hype?* = *Program: electronic library and information systems*, 43. vol. 2009. 3. no. 264–274. p.; CLICK, A. – PETIT, J.: *Social networking and Web 2.0 in information literacy* = *The International Information & Library Review*, 42. vol. 2010. 2. no. 137–142. p.; LUO, L.: *Web 2.0 Integration in information literacy instruction: An overview* = *Journal of Academic Librarianship*, 36. vol. 2010. 1. no. 32–40. p.
 25. MARKLESS, S.: *A new conception of information literacy for the digital learning Environment in higher education* = *Nordic Journal of Information Literacy in Higher Education*, 1. vol. 2009. 1. no. 25–40. p.; BAWDEN, D. – Robinson, L. *The dark side of information: overload, anxiety and other paradoxes*

- and pathologies = *Journal of Information Science*, 35. vol. 2009. 2. no. 180–191. p.
26. TUOMINEN, K.: Information literacy 2.0. = *Signum*, 40 vol. 2007. 5. no. 6–12. p.; ŠPIRANEC, S. – BANEK ZORICA, M.: Information Literacy 2.0: hype or discourse refinement? = *Journal of Documentation*, 66. vol. 2010. 1. no., 140–153. p.; FARKAS, M.: Information literacy 2.0. = *American Libraries*, 43. vol. 2011. 3. no. 264–274. p. <http://americanlibrariesmagazine.org/columns/practice/information-literacy-20> [2013. május 17.]
27. BAWDEN – ROBINSON i. m.
28. WALSH, J.: Librarians and controlling disinformation: is multi-literacy instruction the answer? = *Library Review*, 59. vol. 2010. 7. no. 498–511. p.
29. ŠPIRANEC, S. – BANEK ZORICA, M.: Information literacy 2.0
30. Példák: IM doktoranduszoknak <http://www.wageningenur.nl/en/Expertise-Services/Facilities/Library/Expertises/Support/training/training-display/Information-Literacy-for-PhD-including-EndNote-introduction-2.htm>
IM oktatóknak és kutatóknak <http://www.cardiff.ac.uk/insrv/educationandtraining/infolit/staffandresearchers.html>
IM szeminárium doktoranduszoknak <http://library.epfl.ch/en/news/?id=279>
IM és tudományos kommunikáció doktoranduszoknak <http://hj.se/bibl/en/services/services-for-teachers-researchers-and-doctoral-candidates/courses/information-literacy-and-scholarly-communication-for-doctoral-students-3-higher-education-credits.html> [2013. május 17.]
31. STREATFIELD, D. – ALLAN, W. – WILSON, T.: Information literacy training for postgraduate and postdoctoral researchers; a national survey and its implications = *Libri*, 60. vol. 2010. 3. no. 230–240. p.; ŠPIRANEC, S. – BANEK ZORICA, M.: Information literacy meets “Research 2.0”
32. SECKER, J. – MACRAE – GIBSON, R.: Evaluating MI512: an information literacy course for PhD students = *Library Review*, 60. vol. 2011. 2. no. 96–107. p.
33. SWANSON, T.: Teaching students about information: Information literacy and cognitive authority = *Research Strategies*, 20. vol. 2005. 4. no. 322–333. p.
34. OCLC i. m.
35. CMOR, D. – LI, X.: Beyond Boolean, towards thinking: discovery systems and information literacy = *Library Management*, 33. vol. 2012. 8–9. no. 450–457. p.
36. BORGMAN i. m.
37. METZGER, M. J. – FLANAGIN, A. J. – MEDDERS, R. B.: Social and heuristic approaches to credibility evaluation online = *Journal of Communication*, 60. vol. 2010. 3. no. 413–439. p.
38. LIEVROUW i. m.
39. WALDROP i. m., ODLYZKO i. m., PRIEM – HEMMINGER i. m.
40. SCHILTZ – TRUYEN – COPPENS i. m.
41. ŠPIRANEC és BANEK ZORICA, M.: Information literacy 2.0
42. Researcher Development Framework – <http://www.rin.ac.uk/our-work/researcher-development-and-skills/researcher-development-framework>
43. Kutatási adatok kezelésével foglalkozó tananyagok: <http://www.jisc.ac.uk/whatwedo/programmes/~link.aspx?id=677B9C0D0E8F4B12A7E2ACC86FD9D736&z=z>
44. CARLSON, J. et. al.: Determining data information literacy needs: a study of students and research faculty. *Portal = Libraries and the Academy*, 11. vol. 2011. 2. no. 629–657. p.
45. PRIEM – HEMMINGER i. m.
46. STOCK, W.G.: Folksonomies and science communication: a mash-up of professional science databases and Web 2.0 services = *Information Services and Use*, 27. vol. 2007. 3. no. 97–103. p.
47. PRIEM – HEMMINGER i. m.
48. GREENHOW, C. – ROBELIA, B. – HUGHES, J.E.: Learning, teaching, and scholarship in a digital age: web 2.0 and classroom research: what path should we take now? = *Educational Researcher*, 38. vol. 2009. 4. no. 246–259. p.
49. GREENHOW – ROBELIA – HUGHES i. m.

A Magyar Könyvtárosok VII. Világtalálkozójának ajánlásai a 2014–2020-as tervidőszakra készülő könyvtári fejlesztési stratégiához

Bevezető gondolatok:

Napjainkban – az információbőség korában – az egyik legfontosabb tudás a választani tudás művészete. E szükséglet kielégítésében különösen felértékelődik a könyvtárak jelentősége. Amit a könyvtárosok tesznek, az nemzeti ügy, hiszen munkájuk nélkül nem maradhat meg a nemzeti kultúra. A könyvtáraknak – határokon innen és túl – a közösségteremtésben is jelentős szerepük van.

(Dr. Kövér László, az Országgyűlés Elnöke Világtalálkozón elmondott beszédéből)

A magyar történelmet és példaképeket a magyar intézmények – közöttük könyvtárak – közvetítik az új generáció számára. A fiatalság előmenetel sikeresebb, ha az anyanyelvi bázison alapul. A könyvtárosokkal közös felelősségünk, hogy megtartsuk nemzettársainkat a magyar kultúrában, hogy népszerű legyen az anyanyelv használata, hogy megmentsük az értékeinket, mert a nemzetpolitika különleges kincse a könyvtárlomány.

(Répás Zsuzsanna nemzetpolitikáért felelős helyettes államtitkár Világtalálkozón elmondott beszédéből)

A Magyar Könyvtárosok VII. Világtalálkozója azonosulva a fenti gondolatokkal, és a Világtalálkozó címében meghirdetett célok teljesülése érdekében a készülő könyvtári stratégiához, az alábbi javaslatokkal él:

Együttműködés – integráció – megújulás

A könyvtáraknak mással nem pótolható szerepe, egyben küldetése a közösségépítés, a helyi információk és az információkat hordozó dokumentumok (legyen az papír alapú, elektronikus vagy egyéb formátumú) gyűjtése, őrzése, feltárása és szolgáltatása. A hazai és a világ minden táján dolgozó magyar könyvtárosok és könyvtárak között az egységes, rendszerszerű szolgáltatást a folyamatos kapcsolattartás alapozza meg. A könyvtári rendszer optimális működéséhez szükség van a tapasztalatátadásra, egymás eredményeinek megismerésére és hasznosítására, az egymástól történő tanulásra, valamint a közös gondolkodásra a könyvtári tevékenység jövőjéről, az egységes fejlesztés céljairól, a feladatokról. Ennek érdekében:

1. Évente kerüljön sor a Kárpát-medencei könyvtárosok konferenciájára.
2. 2016-ban rendezzük meg a Magyar Könyvtárosok VIII. Világtalálkozóját.
3. A szakmai konferenciákon, műhelytalálkozókon, országos szakmai rendezvényeken biztosítani kell a külföldön tevékenykedő magyar könyvtárosok részvételi lehetőségét.
4. A határokon túl dolgozó könyvtárak, könyvtári intézmények számára biztosítani kell a csatlakozás lehetőségét az országos könyvtári szolgáltató rendszerekhez (MOKKA, ODR, OEDR, MDK).

5. A határon túli könyvtárakban létesült bázis képzőhelyeken folytatni kell a könyvtárosok anyanyelven történő szakmai továbbképzési programját, illetve újabb helyszíneket és képzési témákat kell bevonni a továbbképzésbe. A tananyagok egy része legyen elérhető távoktatási formában is.
6. Emeljük magasabb szintre a digitalizálási együttműködést. Ennek érdekében:
 - a határon túli könyvtárak a magyarországi intézményekkel azonos módszertani támogatásban részesüljenek;
 - egységes elvek alapján történjen a digitalizálás annak érdekében, hogy az elkészült szolgáltatások átjárhatók legyenek;
 - indítsunk olyan közös digitalizálási programokat, amelyek keretében egyeztetett elvek szerint történik a dokumentumok digitalizálása, és a létrejött eredmény kölcsönös hasznosítása – szem előtt tartva a gyűjteményekből hiányzó dokumentumok virtuális pótlásának lehetőségét;
 - készüljön el a digitális vagyron nyilvántartása, és lehetőség szerint terjedjen ki a határon túli gyűjteményekre is;
 - fektessük le a „Virtuális Magyar Világkönyvtár” alapjait;
 - hozzunk létre olyan fórumot, ahol a digitalizáló műhelyek megvitathatják javasolataikat, problémáikat.
7. Gondoskodni kell a szórványban található kéziratok kezeléséről, nyilvántartásáról, megmentéséről, ehhez az anyaország is nyújtson segítséget.
8. A közös kutatási programok megvalósítása érdekében hozzunk létre online virtuális kutatóközösségeket, és ehhez teremtünk meg a technikai feltételeket, a csoportmunka lehetőségét.
9. Váljon rendszeressé a szakmai eszmecsere, a kommunikáció – a legújabb IKT eszközök alkalmazásával – a világ minden táján élő magyar könyvtárosok között.

Stratégia, a feltételek biztosítása

A Magyar Könyvtárosok Világtalálkozója nélkülözhetetlennek látja a Könyvtéri Intézet hazai és nemzetközi könyvtári szakirodalmat biztosító, koordináló, szervező, egyes szolgáltatásokat működtető, feltételeket biztosító, kutató és elemző, képzési tevékenységét az együttműködés megvalósításában.

A Magyar Könyvtárosok Világtalálkozója, a Kárpát-medencei könyvtáros-fórum és a civil szakmai szervezetek (elsősorban a Magyar Könyvtárosok Egyesülete és az Informatikai és Könyvtári Szövetség) a hatékony könyvtári működés és a könyvtári rendszer mozdítórugói, ezért a fórumok, szervezetek működése stratégiai kérdés. Működési körülményeik, és feltételeik biztosítása hozzájárul a könyvtári rendszer eredményes és hatékony fenntartásához – az információhoz való egyenlő esélyű és szabad hozzáférés biztosításához.

Budapest, 2013. május 29.